

**ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ ИНСТИТУТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.FIL.46.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

СУВАНОВ ЗОВҚИДДИН НОРҚУЛОВИЧ

ТОҒАЙ МУРОД НАСРИДА ОБРАЗЛАР ПОЭТИКАСИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по филологическим наукам**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on
philological sciences**

Суванов Зовқиддин Норқулович Тоғай Мурод насрида образлар поэтикаси.....	5-25
Suvanov Zovqiddin Norqulovich The poetics of the images in the images in the prose of Togay Murad.....	26-46
Суванов Зовқиддин Норқулович Поэтика образов в прозе Тоғая Мурода.....	47-51
Эълон қилинган ишлар рўйхати List of published works Список опубликованных работ.....	52-53

**ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ ИНСТИТУТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.FIL.46.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

СУВАНОВ ЗОВҚИДДИН НОРҚУЛОВИЧ

ТОҒАЙ МУРОД НАСРИДА ОБРАЗЛАР ПОЭТИКАСИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2018.3.PhD/Fil538 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме) Илмий кенгаш веб-саҳифанинг www.tai.uz ҳамда “ZiyoNet” ахборот-таълим портали www.ziyounet.uz манзилига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар: **Каримов Баходир Нурметович,**
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар: **Дониярова Шоира Хурсановна,**
филология фанлари доктори, профессор

Сагторова Гулноз Юнусовна,
филология фанлари номзоди

Етакчи ташкилот: **Ўзбекистон Миллий университети**

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.27.06.2017.Fil.46.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2019 йил “___” _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100060, Тошкент, Шаҳрисабз тор кўчаси, 5. Тел.: (99871) 233-36-50; fax: (99871) 233-71-44; e-mail: uzlit.@uzsci.net.)

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг асосий кутубхонасида танишиш мумкин (___рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 700100, Тошкент, Зиёлилар кўчаси, 13-уй. Тел: (99871) 262-74-58.

Диссертация автореферати 2019 йил “___” _____ да тарқатилди. (2019 йил “___” _____ даги ___ рақамли реестр баённомаси).

Б.А.Назаров
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, филол.ф.д., академик

Р.Баракаев
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.н.

Н.Ф.Каримов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филол.ф.д., академик

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида бадиий асар таҳлилига доир муаммоларни образ поэтикаси нуқтаи назаридан ўрганиш ва уни миллий адабиёт сатҳида тадқиқ этиш зарурияти филология соҳасида ҳам жиддий вазифаларни кун тартибига қўймоқда. Айниқса, гуманитар соҳаларда муайян адиб ижоди ва бадиий асар, унинг образлар системасини тадқиқ этишнинг янги метод ва усуллари пайдо бўлмоқдаки, бу бадиий асарнинг мазмун-моҳиятига чуқурроқ кириш имкониятини яратмоқда. Адабиётшунослик фани ўз объектига янги нигоҳ билан қараш орқали образ поэтикаси муаммоларини чуқурроқ тадқиқ этиш йўлидан борапти. Зеро, образ поэтикасини таҳлилий ўрганиш инсоннинг маънавий олами, дунёқарашини, шунингдек, ижодкорнинг тафаккур тарзига хос қонуниятларни кашф этишда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Дунё адабиётшунослигида, хусусан, образ поэтикаси муаммосига бадиий-эстетик категория сифатида ёндашиш, ижодкор бадиий маҳоратини очиш, ёзувчи асарларининг адабий эволюциясини янгича англаш долзарб илмий масала сифатида кун тартибига чиқмоқда. Бунда энг муҳим вазифа муайян бадиий образ, тасвир ва ифоданинг янгича талқини билан боғлиқ. Ишда ҳал этилиши лозим бўлган асосий муаммо ечимини топиш адабиётшунослик илмида мавжуд қиёсий-типологик, биографик ва рухий таҳлил каби усулларни самарали истифода этишни талаб қилмоқда. Дунё адабиётшунослигида образ поэтикасига нисбатан алоҳида ёндашувлар кузатиляпти. Жараёнда янги давр адабиётшунослигида муҳим муаммо ҳисобланган бадиий образ поэтикасини чуқур ва атрофлича тадқиқ этиш асосий вазифа этиб қўйилди. Дарҳақиқат, образ поэтикаси муайян давр прозасининг бадиий поэтик кўламини белгилашда алоҳида ўрин тутади.

Ўзбек адабиётшунослигининг халқаро майдондаги ўрни ва ўзбек маданий меросини тадқиқ этиш, миллий ғурур ҳамда қадриятларни англаш зарурати бугунги глобаллашув жараёнида миллий адабий мерос моҳиятига янада чуқур кириб бориш, адабий асарларнинг жаҳон адабиёти ривожига муносиб ўрнини асослаш, кейинги давр адабиётига кучли таъсир ўтказган ижодкорлар меросини ўрганишни тақозо этмоқда. Бугунги маданий-маърифий соҳалардаги ислохотлар жараёни ўзбек адабиётшунослиги олдига ҳам қатор янги вазифалар қўймоқда. “Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга инновацияга таянган давлат ютади”¹. Бу жараёнда бирор бир халқ бадиий тафаккури маҳсулининг инсоният маънавий оламини юксалтиришдаги ўрни ва аҳамияти унинг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланади.

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи. – Тошкент: 2017. 23 декабрь.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонлари, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 февралдаги 124-Ф-сонли “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференцияни ўтказиш тўғрисида”ги фармойиши ҳамда соҳага оид бошқа меърий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишлари билан боғлиқлиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Ишда қўйилган назарий муаммо, яъни образ поэтикаси Кенешбек Асаналиевнинг “Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа”² деб номланган диссертациясида илмий асосланган.

Тоғай Мурод насри ўзбек адабиётшунослигида диссертация³ ва китоблар⁴да атрофлича тадқиқ этилган. Юқорида тилга олинган ишларда

² Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дисс ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989 – 395 с.

³ Солижонов Й. XX асрнинг 80–90 йиллари ўзбек насрида бадий нутқ поэтикаси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2002. – 302 б.; Пардаева З. Ҳозирги ўзбек романчилигининг тараққиёт тамойиллари. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2003. – 295 б.; Дониярова Ш. Истиклол даври ўзбек романларида миллий руҳ ва қахрамон муаммоси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2012 – 257 б.; Хамроқулова Х. XX аср ўзбек насрида ҳаёт ва ўлим муаммосининг бадий талқини. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2018. – 230 б.; Якубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2018. – 287 б.; Расулова У. Ҳозирги адабий жараён: бадий наср поэтикасида ритм. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент: 2012. – 140 б.

⁴ Мен қайтиб келаман. Тоғай Мурод замондошлари хотирасида. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. – 280 б.; Норматов У. Нафосат гурунглари. – Тошкент: Муҳаррир, 2010. – 220 б.; Ўша муаллиф. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарк, 2007. – 223 б.; Ўша муаллиф. Беназир истеъдод соҳиби. – Тошкент: O‘zbekiston НМИУ, 2018. – Б. 3–10.; Йўлдош Қ. Сўз ёлқини. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – 286 б.; Куронов Д. Қалбларни ларзага солган хиргойи. Тоғай Мурод. Танланган асарлар. 2-жилд. Романлар. – Тошкент: Шарк, 2012. – 448 б.; Ёқубов И. Ўзбек романи тадрижи. Тасвирнинг бадий-эстетик салмоғи. – Тошкент: Фан ва технология, 2006. – 176 б.; Ўша муаллиф. Бадий-эстетик сўз сеҳри. – Тошкент: Фан ва технология, 2011. – 476 б.; Дўстмуҳаммад Х. Ижод – кўнгил мунавварлиги. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2011. – 316 б.; Глобаллашув: бадий талқин, замон ва қахрамон. – Тошкент: Фан, 2018. – 275 б.; Қосимов У. Ҳозирги замон ўзбек адабиётида Тоғай Мурод ижоди. – Тошкент: Ёзувчи, 1997. – 32 б.; Қозихўжаев А. Қисса жанри хусусида / XX аср ўзбек адабиёти масалалари. Тўплам. – Тошкент: Фан, 2012. – 248 б.; Каримов Б. Ҳақ

ижодкорнинг услуги ва поэтик маҳорати ҳақида тўхталиб ўтилган. Мазкур ишлар адиб ҳаёти ва ижодига хос қирраларни ёритишда алоҳида аҳамиятга эга. Уларда адиб асарлари поэтикасига доир қимматли илмий-назарий фикрлар ҳам билдирилган.

Бадиий образга доир муаммо ўзбек адабиётшунослигида анча кенг тадқиқ этилган, аммо Тоғай Мурод насрида образлар поэтикаси масаласи махсус ўрганилган эмас.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ўзбек филологияси факультетининг фундаментал тадқиқотлари лойиҳаси таркибида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади. Тоғай Мурод насрида образлар поэтикасини ташкил қилган хусусиятлар тизимини илмий жиҳатдан асослаб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

Тоғай Мурод насрини образ поэтикаси аспектида текшириш ҳамда образ табиати, таснифи, статистикасидан келиб чиқиб, ижодкор адабий-эстетик қарашларини кўрсатиш;

Тоғай Муроднинг бадиий тасвирлаш тамойиллари, услубига оид жиҳатларини аниқлаб, бошқа носирлардан фарқли ва ўхшаш томонларини очиб бериш;

носир асарларидаги образ поэтикасининг қиёсий-функционал жиҳатларини кўрсатиб бериш;

адиб ҳикоя, қисса, романларидаги асосий ва ёрдамчи образларни бадиий таҳлил меъёрларига хос тарзда талқин қилиш ва уларнинг поэтик хусусиятини белгилаш;

ёзувчи асарлари композицияси ҳамда сюжетидаги такомил йўли, Тоғай Муроднинг бу борадаги янгиликлари ва оригинал образ яратиш маҳоратини кўрсатиб бериш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Тоғай Муроднинг ҳикоя, қисса ва романлари олинган.

Тадқиқотнинг предмети доирасини Тоғай Мурод насрининг жанр хусусиятлари, образ табиати, ёзувчининг портрет яратиш маҳорати, образлар нутқи ва статистикаси масалаларини ўрганиш ташкил этади.

Тадқиқот усуллари. Тадқиқот мавзусини ёритишда қиёсий-типологик, биографик, руҳий таҳлил (психологик), статистик усуллардан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги:

сўзнинг хотиби ва котиби // Ёшлик. – Тошкент: 2018. – 2-сон.; Байдемир Х. Ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар зўр келади // Ёшлик, – Тошкент: 2019. – 2-сон.; Тоғай Мурод. Умр йўли – борса келмас йўл. Кундалик // Ёшлик. – Тошкент: 2017. – 2-сон.; Расулова У. Маънолар ёғилар оҳангларидан // Ma'rifat. – Тошкент: 2017. – 14-июн.; Жаббор Ф. Тоғай Мурод асарлари рус тилига таржима қилинди // Халқ сўзи. – Тошкент: 2018. – 13 март.

XX аср ўзбек адабиётида Тоғай Мурод янги типдаги образлар системаси, янгича тасвир ва баён услуби, янгича бадиий синтаксис яратгани далилланган;

адиб образлари табиати, уларнинг прототиби масаласи, портрет яратиш маҳорати, нутқ индивидуаллиги ҳамда кўнғиротда сурхонлик, сурхонликда ўзбек образини гавдалантиргани бадиий таҳлил орқали аниқланган;

носир ўз асарларида зоҳирий фожиа ва мағлубиятда шахснинг маънавий юксалиш ва ғалабаси бадиий тажассум топганлиги асослаб берилган;

Тоғай Мурод образларида трагик-комик ифода, образлар статистикаси, образлар таснифи каби муаммолар очиб берилган;

ёзувчининг образлари поэтикаси XX аср иккинчи ярми ўзбек насрида янги ҳодиса эканлиги исботланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

адибнинг ижодий меъроси бадиий тафаккурдаги янгиланиш экани образ поэтикаси нуқтаи назаридан илмий асосланган;

Тоғай Мурод асарлари, айниқса, қиссалари ўзбек адабиётида янги босқични бошлаб бергани ва образлар поэтикаси аниқланган;

носирнинг мавжуд анъанага киритган ўзгартириш ҳамда янгиликлари, асарларининг жанрлар такомилида тутган ўрни ҳамда поэтикаси илмий далилланган;

образ поэтикаси масаласи нисбатан янги илмий-назарий муаммо экани, айрим янглиш талқинларни ислоҳ этиш қиёсий-типологик аспектда кўрсатиб берилган.

Олинган натижаларининг ишончлилиги насрий асарлар таҳлилида жаҳон ва ўзбек назарий олимларининг поэтик қарашлари ва замонавий адабий жараёнда эришилган энг ишончли, назарий жиҳатдан мукамал хулосалари асос қилиб олинган ҳамда уларнинг фикрлари қиёсланган. Ушбу натижалар тегишли муассасалар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертация натижаларининг илмий аҳамияти образ поэтикаси, адабиёт назарияси, замонавий адабий жараён, адабий танқидчилик, бадиий таҳлил, қисса ҳамда роман жанри назариясига доир тадқиқотлар учун асос бўлиб хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти филологик олий ўқув юртлари, академик лицейлар, касб-ҳунар коллежлари учун “Адабиётшуносликка кириш”, “Замонавий адабий жараён”, “Адабиёт назарияси”, “Бадиий асар поэтикаси” фанлари ва ўқув курслари учун дарсликлар, ўқув қўлланмалар, ўқув-услубий мажмуалар тайёрлашда ҳамда ихтисослик фанлари назарий базасини шакллантиришда амалий восита бўлиб хизмат қилиши мумкинлиги билан белгиланади.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Тоғай Мурод насрида образлар поэтикасини илмий тадқиқ этиш натижалари асосида:

адиб образлари табиати, уларнинг прототипи масаласи, портрет яратиш маҳорати, нутқ индивидуаллиги ҳамда образ поэтикасига оид хулосалар Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги тасарруфидаги “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриётида бажарилган А-1-107 рақамли “XX аср ўзбек мумтоз адабиётшунослиги”, “XX аср ўзбек фольклоршунослиги” антологияларини нашрга тайёрлаш” мавзусидаги амалий лойиҳасида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигининг 2019 йил 18 октябрдаги 06-4139-сон маълумотномаси). Унда носирнинг этник руҳият орқали миллий ирода ва фожианинг поэтик ифодаси, зоҳирий фожа ва мағлубиятда шахснинг маънавий юксалиш ҳамда ғалабасини кўрсата олганлиги асослаб берилган.

насрида образлар бадиияти, поэтик функцияси, статистикаси, образлар талқини, уларнинг ижтимоий табиати ҳақидаги илмий-назарий хулосалардан Тошкент давлат педагогика университетидида бажарилган А-1-118 “Навоий образининг тасвир ва талқинларига оид ўқув қўлланмасини тайёрлаш ва нашр этиш” амалий лойиҳасида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 1 мартдаги 89-03-861-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳа бадиий образнинг умумназарий асослари ҳақидаги янги мақолалар билан бойиган;

Тоғай Мурод насрида бадиий образнинг тил хусусияти ва образ нутқи ҳақидаги фикрлардан Тошкент давлат педагогика университетидида бажарилган А-1-61 рақамли “Кўриш имконияти чекланган талабалар учун тилшунослик фанлари бўйича аудиокитоб таъминотини яратиш” мавзусидаги амалий тадқиқот лойиҳасида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 17 майдаги 89-03-2055-сон маълумотномаси). Натижада носир ўз асарларида зоҳирий фожа ва мағлубиятда шахснинг маънавий юксалиш ва ғалабаси бадиий тажассум топганлиги ҳамда бадиий образнинг тил хусусияти ва образ нутқи ҳақидаги фикрлари мазкур лойиҳада асосий манба вазифасини ўтаган;

ўзбек адабиётшунослиги ва адабиёт назариясида бадиий образ талқинининг илмий ва методологик асосини яратиш ҳамда бугунги ўзбек адабиёти бадиий тафаккур тараққиётининг яхлит концептуал манзарасини ишлаб чиқишда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси ҳисоботида фойдаланилган. (Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасининг 2019 йил 30 январдаги 01-03-06/94-сон маълумотномаси). Тоғай Мурод образларида трагик-комик ифода, образлар статистикаси, образлар таснифи каби муаммолар тизимли таҳлил этилгани кўрсатиб берилган;

Тоғай Мурод ижоди бўйича тадқиқот хулосаларидан “O‘zbekiston” телеканалидаги “Тилга эътибор”, “Ассалом Ўзбекистон” кўрсатувлари

сценарийларини ҳамда “O‘zbekiston” телерадиоканали ДУК “Маъданий-маърифий ва бадиий эшиттиришлар муҳарририятининг “Адабий жараён”, “Бедорлик” эшиттиришларини тайёрлашда фойдаланилган. (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2019 йил 18 февралдаги 02-13-367-сон, “O‘zbekiston” телерадиоканали ДУКнинг 2019 йил 12 мартдаги 1-38-сон-маълумотномалари). Натижада томошабинлар Тоғай Мурод ижодида учрайдиган бадиий образларнинг талқин ва таҳлиliga доир янги маълумотлар билан таништирилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Диссертация иши натижалари 9 та, жумладан, 3 та халқаро, 6 та республика миқёсидаги илмий-амалий анжуманда жамоатчилик муҳокамасидан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларнинг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 8 та илмий иш эълон қилинган бўлиб, шулардан, 1 таси илмий рисола, 7 таси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертацияларининг асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда, жумладан, хорижий журналда 1 та, республика журналларида 6 та мақола нашр қилинган. Бундан ташқари, турли илмий тўпламларда 4 та мақола чоп этилган. Жами 21 та илмий мақола эълон қилинган.

Тадқиқотнинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан таркиб топган. Умумий ҳажми – 163 саҳифа.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти, предмети, илмий янгилиги ва амалий қиммати ёритилган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқотнинг жорийланиши, натижаларнинг эълон қилинганлиги ҳамда диссертация тузилиши ҳақида маълумот берилган.

Диссертациянинг **“Образ поэтикаси тушунчасининг бадиий-эстетик асослари”** деб номланган дастлабки боби икки фаслдан ташкил топган. Биринчи фасл **“Образ поэтикаси илмий муаммо сифатида”** деб номланади. Мазкур фаслда бадиий образ поэтикаси дунё ва ўзбек адабиётшунослигида қай даражада ишлангани ҳамда шу образ поэтикасини маълум бир ижодкор асарлари доирасида ўрганиш асослари, бунга доир қараш ва талқинлар умумлаштирилиб, Тоғай Мурод ижодини тадқиқ этишдаги методологик аҳамияти ёритилган.

Адабиётшуносликда ижодкор адабий-эстетик идеали, дунёқарashi, поэтик диди билан боғлиқ илмий атамалар кўплаб учрайди. Булар орасида образ поэтикаси билан боғлиқ муаммолар мавжуд бўлиб, айнан, шу тушунча тадқиқотнинг моҳиятини ташкил этади. Тоғай Мурод асарларида образ поэ-

тикаси ўзбек адабиётшунослигида алоҳида муаммо бўлиб, у қуйидагиларда кўринади: ўзбек замонавий адабиётида Тоғай Мурод янги типдаги образлар тизимини яратди ва бу образлар тизими адиб асарларида миллий-этник кадриятлар билан уйғун ифода этилган. Образ поэтикасининг ўзига хослиги ёзувчи асарларидаги янгича баён услубида кўринади. Адиб қаҳрамонлари портрети ҳамда образ нутқида ўзига хослик сезилади. Бундай поэтик ўзига хослик Тоғай Мурод асарларини образ поэтикаси нуктаи назаридан махсус текширишга тўла асос беради.

Қирғиз адабиётшуноси Кенешбек Асаналиевнинг “Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа” деб аталган диссертациясида Чингиз Айтматов асарлари бадиий образининг поэтикаси муаммосини миллий характер жиҳатига урғу берган ҳолда ёритган⁵ ва миллий воқелик ҳамда унинг ифодавий тасвирида миллий характернинг янгича қирралари очиб берилган. Бадиий тасвирнинг реалистик тамойиллари, шаклланиш йўллари ҳамда бадиий тасвир, ифода, анъана ва новаторликка хос воситалар қайта идрок этилиши кўрсатиб берилган⁶.

Тоғай Мурод яратган образлари жуда таъсирчан, эсда қоларли, ёрқин эканининг боиси ёзувчининг ижод қилиш санъатини пухта эгаллаганидир. Бадиий образларнинг ички ва ташқи олами нутқ асосига қурилади. Тоғай Мурод ҳар бир образини ўзига хос тил, халқ оғзаки ижодига хос руҳият ва умуминсоний туйғулар билан таъминлайди. Уларнинг ҳар бири адиб бадиий тафаккурдан озикланган ва айни пайтда бири иккинчисини такрорламайди. Насим тутган йўл, Ўролбойнинг хижолат тортиши, Зиёдулла кални ўртаган изтироблар, Момоқиз атрофидаги фитна, Қоплоннинг таҳқирланишидан ёмонроқ ҳодисалар ҳаётда ҳамиша юз беради. Аммо ижодкор кечинмалари, ҳиссиётлари, умумлашма ва бўрттирмалари, бадиий синтези туфайли асардаги тўқима ҳодисалар ўқувчини кўпроқ қувонтиради ёки ғазаблантиради.

Тоғай Мурод асарларидаги образлар, назарий жиҳатдан, реал борлиқ ва ундаги барча нарсаларнинг умумлаштирилган ва муаллиф томонидан сайқаллаб-бойитилган инъикоси ҳисобланса-да, амалда нарса-буюмларнинг “шакли” билан бирга “ичи”ни - моҳиятини ҳам ўзида жамлайди. Шу тариқа оддийгина мева ҳисобланмиш узум, хурмолар минглаб Зиёдулла ва Деҳқонқуллар ҳаётининг реал чизгисига айланади. Кўпкаридаги жароҳат эса чавандоз орини кўрсатади.

Образнинг ёрқин ва тўлақонли кўриниши асардаги бошқа персонажлар билан турлича муносабатга киришув жараёнини тақозо этади. Рус олими М.Б.Храпченко бадиий образни қуйидагича таснифлаб, унинг тўртта хусусиятини кўрсатади:

⁵Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дис. ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989 – С. 8

⁶Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дис. ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989 – С. 9

а) борлиқнинг аҳамиятли хусусиятларини, инсоннинг дунё ҳақидаги тасаввурларини акс эттириш ва умумлаштириш, одамлар маънавий ҳаёти мушкулликларини фош қилиш;

б) ижод объекти бўлиб хизмат қиладиган барча ҳодисаларга эмоционал муносабат билдириш;

в) идеални, мукамалликни, ҳаёт, табиат гўзалликларини гавдалантириш, эстетик жиҳатдан муҳим кўргазмали оламни яратиш;

г) ўқувчини идрок этишга қаратилган ички мақсад ва бу билан боғлиқ эстетик таъсир кучи. У образли ижодга хос ва у билан боғлиқ потенциал куч “истеъмолчиларга” доимо эстетик таъсир кўрсатган ва кўрсатиб келмоқда⁷. Тоғай Мурод яратган образлар шу назарий меъёрга мос келади. Носир қаҳрамонлар табиатига эмоционаллик яхши фазилатларни сингдириб, шу орқали ўқувчини идрок этиш ва фикрлашга мажбур қилади.

Аслида, Тоғай Муроднинг оддий ҳикояларидан тортиб, йирик ҳажмли романларигача батафсил ўрганилса, улар орасидаги маъновий-ғоявий муштараклик кўринади. Гап фақат Тоғай Мурод асарларидаги эзгулик улуғланиб, ёвузлик қораланиши ҳақида кетмаяпти. Балки унинг асарлари моҳиятида инсон эрки, фикр эркилиги ва ҳалолликни тарғиб этувчи ғояларга диққат қаратилади. Носир асарларида миллий колорит, эрк туйғуси ва курашчанлик мотиви асосий мавзу саналади.

Бадий асарда ижодкор тасвирланаётган макон ва замон, ҳаётининг воқелик маълум мантиқ асосида ўзаро боғлиқ, ягона концепцияга асосланган бири иккинчисига эҳтиёж сезадиган образлар жамоасининг ички таркибини шакллантириши керак. Асарда бир-икки қаҳрамон эмас, балки барча образлар ўзаро уйғунликда муаллиф ғоясини ташийдди. Уларнинг барчаси биринчи галда бетакрор тирик инсон қиёфасида намоён бўлади.

Кўринадики, бадий образ поэтикасида инсоннинг қандай тасвирлангани, муаллиф маҳорати, фойдаланган усул ва уларнинг индивидуаллик даражаси муҳим ҳисобланади. Ҳар бир образга хос хатти-ҳаракати сабабларини аниқлаш ва уларнинг бадий асар тўқимаси таркибида тутган мавқеига баҳо бериш образ поэтикаси тадқиқида улкан аҳамиятга эга.

“Назарий адабиётларда бадий образга доир қарашлар” деб номланган иккинчи фаслда адабиётшуносларнинг фикр-мулоҳазалари бадий тасвирнинг реалистик тамойиллари, шаклланиш йўллари ҳамда бадий тасвир, ифода, этник-анъанавий воситаларининг қайта идрок этилиши ҳамда асардаги ровий ва муаллиф образи, муаллиф услуби, образ нутқи масаласи ўрганилган. Асар воқелигига киритилаётган ҳар бир персонаж кўзга кўринар-кўринмас иплар билан бош ғояга боғланган бўлиши табиий. Тўғриси, адабиётшунослар “эпик асарларда персонажлар кечинмасини тасвирлаш, образлар ёки ҳикоячи кайфияти ифодасини беришдан кўра, шу туйғуларнинг

⁷ Храпченко М. Б. Горизонты художественного образа. – Москва: Художественная литература, 1986. – С. 67.

пайдо бўлиш жараёни, уларнинг ҳаётий-руҳий илдизлари қаерда эканини кўрсатишга кўпроқ эътибор қаратилади”⁸.

Образда бир қанча бадий, тарихий, эстетик омиллар уйғунлашиб кетади. Бундай вазиятда образга психологик ҳодиса, қаҳрамон ва муаллиф руҳияти билан боғлиқ тушунча сифатида қаралади. Бадий асардаги воқеа-ҳодиса баёнида қаҳрамонлар ҳақида кимдир ҳикоя қилади. Биз унинг қилган ҳикояси орқали асарда тасвирланган воқеа ҳамда образлар фаолияти билан танишиб борамиз. Бу ҳол бадий адабиётнинг ривожланиши билан боғлиқ. Бадий асарда образлар хатти-ҳаракати ва турли муносабатларини бошқариб турадиган кенг қамровли нутқ шакли муҳим аҳамият касб этади. Ҳар қандай нутқ ўз субъектига эга бўлиб, шу нутқнинг эгаси эпик асарларда ровий, ҳикоячи, баёнчи, муаллиф тарзида намоён бўлади. Бу воситалар китобхонда муаллиф образи ҳақидаги таассуротни пайдо қилиши табиий.

Баён ҳолисона олиб борилган асарларда муаллиф шахси иштироки ўқувчи учун сезилмас-да, ўқиш жараёнида муаллиф ҳақидаги умумий тушунча шакллана боради. Бадий асар моҳиятига кириб борилгани сари тасаввурда муаллиф ҳақида умумий қараш аён бўлади. Бундан, биринчидан, муаллиф манераси, борлиққа субъектив муносабати одамлар характери ҳақидаги тушунчалар англашилади. Зеро, “... асар яхлит бадий системасини ташкил этувчи барча услубий воситаларни ўзаро боғловчи, уларни маълум мақсадда уюштирувчи куч автор образи саналади”⁹. Асардаги ҳаракатлантирувчи куч баёнчи нутқи, у ғоявий маъно ташиш ва автор мақсадини рўёбга чиқаришда асосий вазифани ўтайди.

Рус олимлари илмий қарашига кўра эпик асарларда муаллиф образини ўрганишга бағишланган тадқиқотларда баён ва баёнчини бир қанча турга бўлади. Л.И.Тимофеев “баёнчи образи автор нутқи ёрдамида асарда тасвирга тортилган баёнчи образига мос келиши ҳам, мос келмаслиги ҳам мумкин бўлган ёзувчининг индивидуаллиги билан бевосита боғлиқ бўлмаган шундай бир инсон типи кўринишида бўлади. Шунинг учун ҳам биз баёнчи образи тушунчасидан фойдаланамиз”¹⁰, деган фикрни илгари суради. Аслида, муаллиф образининг реал инсон – ёзувчи билан айнан ўхшашлиги асосий масала эмас, балки асарнинг яхлитлигини таъминлаш асардаги барча образларни аниқ бир ғоявий-бадий ният йўлида уюштирилиши, тасвир кўламининг бадий қимматини юзага чиқариши ва ўзининг бадий феномен сифатида қай даражада шакллангани муҳим.

Ижодкор халқи ўзининг ёзиш услуби билан ўзига хосликка ва ўзлигини намоён этишга интилиб яшайди. Тоғай Муроднинг ижодий услуби айнан баён тарзида ойдинлашади ва ўзини оқлайди. Баёнчи асарда тасвирланган дунёни бошқарувчи, яъни уюштирувчи образ. Баёнда ҳикоячи Деҳқонкул

⁸ Йўлдошев Қ., Йўлдошева М. Бадий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2015. – Б. 280.

⁹ Носиров Ў. Ижодкор, шахс, бадий услуб, автор образи. – Тошкент: Фан, 1987. – Б. 155.

¹⁰ Тимофеев Л.И. Советская литература. Метод, стиль, поэтика. – Москва: 1964. – С. 227.

каби конкрет шахс тарзида намоён бўлади. У асардаги оламни муаллиф каби ичкаридан туриб, аниқ кузатувчи сифатида ёритади. Аммо асарда муаллиф мутлақо йўқ бўлиб кўринади. Бу эса Тоғай Муроднинг бадиий образ яратиш маҳоратини кўрсатишда таянч манба вазифасини ўтаган.

Ҳар қандай асарнинг эмоционаллиги фақат умумий хусусиятга ишора қилиш билангина чегараланмайди. У ҳар қандай асарда унинг индивидуал жанрий хусусияти билан ўзаро боғлиқ бўлиб ўзининг муайян ўсиш сифатига эга бўлади.

Учинчи шахс бирлик шаклидаги ровий образи асарда тасвирланган оламдан ташқарида, ойна ортида бўлади. Асардаги воқеаларга аралашмайди. Уларни ташқаридан кузатади. Аммо муаллиф асарда бошдан-охир иштирок этади. Иштирок этганда ҳам қаҳрамонлар ортига яширинган ҳолда қатнашади. У ўзининг шахсий муносабатини, асар бадиияти ва ундаги образлар онгига сингдирган ҳолда баён қилади.

Бадиий образ китобхонда қандайдир эстетик ҳиссиёт (эмоция) уйғотиши керак. Ёзувчи ижод жараёнида ҳар бир образни эҳтирос билан тасвирлайди ва унга актив муносабатда бўлади. Булар – образ поэтикасининг асосий хусусиятлари бўлиб, уларни шартли равишда, алоҳида-алоҳида кўздан кечириш бадиий образ тизимини, табиати ва вазифасини англаш орқали асослаб берилди. Боб сўнгида қўйилган илмий муаммо юзасидан умумлашма фикрлар берилди.

Тадқиқотнинг иккинчи боби **“Тоғай Мурод ҳикоя ва қиссаларида образларга хос реалистик хусусиятлар”** деб аталади. Унинг **“Адибнинг ҳикоя ва қиссаларида образлар табиати таҳлили”** деб номланган биринчи фаслида Тоғай Муроднинг **“Бобоси ва невараси”** ҳикояси ва бошқа ҳикоя ҳамда қиссалари таҳлилга тортилган. Унинг асарлари ўзининг реал ҳаётга яқинлиги билан кишини фикрлашга чорлайди.

Ишда адибнинг **“Бобоси ва невараси”**, **“Кузнинг бир кунда”**, **“Ку-ку-ку”**, **“Эр ва хотин”** ҳикоялари қўйилган илмий-назарий муаммо асосида тадқиқ қилинди.

Тоғай Муроднинг **“Ойдинда юрган одамлар”** қиссасида табиийки, бунинг бош сабаби қиссадаги образлар оламидир. Бу қиссада образлар жуда кўп миллий кадриятлар фониде тасвирланади. **“Нон синдириш”**, **“қалин айтиш”**, **“тўққиз келди”**, **“қайлиқлаб бориш”**, **“тобоқ келди”**, **“вакил сўраш”**, **“никоҳ суви ичириш”**, **“ип ўтказар”**, **“оёқ босар”**, **“ит ириллатар”**, **“кампир ўлди”**, **“соч сийпатар”**, **“қўл ушлатар”**, **“ойна кўрсатар”** **“қайлиқ ўйини”**, бундан ташқари миллий байрамларимиздан **“ҳайит байрами”** ва ҳайит арафасида **“ҳайитлик”** келиши анъанавий урф-одатларимизнинг фақатгина **“келин тушириш”** тўйида қилинадиган маросимларимиздандир. Ўзбек элининг турли жойларида шу ва шунга ўхшаш маросимлар кўплаб учрайди ҳамда миллатнинг этник тақомилида муайян ғоя ташийд.

Қиссада қаҳрамоннинг ички ҳолати, образнинг ўша воқеликдаги ҳаракатлари ва ниҳоят, бутун қиссага йўналиш бериб турган муаллиф нутқи

– буларнинг ҳаммаси бир бутунликни ташкил этиб, ҳиссий-эмоционал урғуни оширган. Шунинг учун ҳам биз ҳар бир жумла бошқа бир фикрга ва саволга жавоб тарзида намоён бўлаётганини кўрамиз. “Юракни яширса бўлади. Боиси, юрак кўринмайди. Юрак жамики дардларни пинҳон тутади. Аммо кўзларни яшириб бўлмайди. Кўзлар ўзини фош этади. Шундай бўлса-да, отамиз пайқамайди!”¹¹. Муаллифнинг бу нутқи, бир қарашда, текис, ташқаридан кузатишга қурилган. Аслида эса муаллифнинг ҳар бир жумласидан қаҳрамон овози ҳам эшитилиб туради. Биз ушбу кўчирма давомидаги нутқнинг қоришиқлигини кузатамиз: “Отамизга очик-ойдин айтсинми? Қандай айтади?” “Отамизга” сўзи муаллифга тегишли, бироқ “очик-ойдин айтсинми? Қандай айтади?” қабилидаги жумланинг давоми қаҳрамонга тегишли бўлиб, айнан, образ нутқига хос сўзлардир. Мазкур қиссадаги образлар тадқиқида поэтик нутқ ҳодисаси муаллиф ва образ муносабати қаҳрамонларнинг ички олами, адибнинг поэтик диди каби масалаларга эътибор қаратилди.

Ижодкорнинг ҳар бир қаҳрамони – ўзига хос ва табиий яратилган поэтик образлардир. Адибнинг жамиятда гуруҳбозлик иллатини тасвирлаган асари – “Момо Ер қўшиғи”. Адабий жараённинг иштирокчиси бўлмиш Паҳлавон Даҳо истеъдод кишиси ўлароқ зиёлиларга анча яқин туради. Асар ҳақида адабиётшунос Раҳмон Кўчқор “Ўткан кунларнинг давоми” мақоласида шундай ёзади: “Орада Тоғай Мурод “Кўшиқ” (“Момо Ер қўшиғи”) номли қисса ёзди ва унда, асосан, зиёлилар образини яратишни мақсад қилди. Бироқ ёзувчи бу муҳит, бу инсоний оламни ҳам аввалги услубда очишга беҳуда уринди. Менимча, қисса муваффақиятсизлигининг бир (балки асосий!) сабаби – унда ёзувчи қўлига қалам тутқазган нарса холис, чуқур тинган мулоҳаза, самимий илҳом эмас, балки, ҳаётини оппонентларидан “бадий ўч” олиш, уларни, нима қилиб бўлмасин, “фош этиш” иштиёқи бўлгани эди”¹². Тўғриси, бу асарга холис муносабат билдирилмаган. Аммо бу борада олим Қурдош Қаҳрамонов адабиётшунос Раҳмон Кўчқор ёзгандан чорак аср ўтиб шундай ёзди: “Ёзувчи бу асарда ҳам ўз услубига содиқ қолиб, уни янада мукамаллаштиради ва янги ифода йўсини яратишга эришади. Икки олим қарашларидаги тафовут аниқ сезилади.

Ёзувчи бу қиссадаги бош образ орқали ўша замон адабий жараёнидаги истеъдодсиз, такаббур ижодкорлар табиатини фош қилиш йўлидан боргани кузатилади.

Адибнинг йирик ҳажмли асарлари учун ҳикоя ва қиссалари ҳамиртуруш вазифасини ўтаган. Шулар юзасидан мазкур фаслда талқинлар берилди.

Бобнинг иккинчи фасли **“Юлдузлар мангу ёнади” қиссасидаги образларнинг рухий-психологик тасвири масаласи**” деб номланади. Асар ўсмирлар руҳияти ва ҳаёт тарзида орият ва ҳалолликнинг юқори даражада акс этиши билан ҳам аҳамиятли. Қиссада турли ракурсларда намоён бўлувчи

¹¹ Тоғай Мурод. Ойдинда юрган одамлар. – Тошкент: 1994. – Б. 320.

¹² Qo'chqor R. "O'tkan kunlar"ning davomi. Ziyouz.uz, 1993. 22.11.2018.

образлар сони 68 та ва образлар асар композициясида муҳим аҳамият касб этади. Асар қисса жанрида. Бу асарнинг бошқа шу мавзудаги асарлардан фарқи образларнинг ҳаётини кечинмалари ва ўсмирлик таассуротларига асосланганидир. Қисса ўзининг миллий характери, ширали тили, долзарб мавзуси ва давр руҳини ўзида акс эттиргани тадқиқотда кенг ёритилган.

Қиссада қишлоқ ўсмирлари ҳаёти акс этган. Улар қалбидаги севги, дўстлик, ғурур, орият каби туйғулар ўзига хос ифодасини топган. Бу туйғуларга қарама-қарши қўйилган салбий ҳолатлар қиссанинг таъсир кучини янада оширган. Ана шу поэтик тасвирнинг бадиий кучини Бўри, Насим, Момоқиз образлари мисолида кўриш мумкин. Қиссада эзгулик ва ёвузлик орасидаги кураш ёзувчи илгари сурган бош ғояни очишга хизмат қилган.

Бадиий образ ҳақида гап кетганда унинг ташқи қиёфасини тасвирлаш учун муаллифнинг портрет яратиш маҳорати ҳам эътиборли. Асарда қаҳрамонлар портрети ўқтин-ўқтин тасвирланади. Ёзувчининг портрет яратишида портретнинг статик ва динамик тури фарқланади. Статик портрет яратишда қаҳрамонлар юз ва тана тузилиши батафсил чизилса, динамик портрет яратишда образлар қиёфаси воқеалар давомида, диалогларда тасвирлаб борилади. Қаҳрамон портрети тасвири унинг суратини кўрсатиш учун эмас, балки руҳий дунёсини англаш учун ҳам аҳамиятлидир. Асарда муаллиф Бўри полвон, Насим полвон, Абрай, Момоқиз, Сулув каби образлар портретини динамик ҳолатда ифодалаганлиги ишда илмий асосда исботланган.

Муаллиф қаҳрамон кайфиятини очишда пейзаждан ўринли фойдаланади. Бунда муаллиф ўзига хос тасвир воситаларидан фойдаланади. “Ой шом еди”¹³. Бу тасвир асар композициясидаги бадиий параллелизм элементи орқали ифодаланган. Унда муаллиф услубининг кўпқирралилиги намоён бўлади. У халқ оғзаки ижодида жуда кенг қўлланган, кейинчалик ёзма адабиёт томонидан ўзлаштирилган тасвир усулидир. Унда муайян ўхшашликка эга қаҳрамон руҳияти ва табиат ҳодисаси ёнма-ён тасвирланади. “Параллелизм тасвирланаётган воқеа-ҳодисалар орасидаги ўхшашлик ёки зидлик воситасида бадиий образни жонлантириш, ҳис-туйғунини ёрқин ифодалаш имконини беради”¹⁴. Полвоннинг кўз олди қоронғилашиб, кўнгли бузилади. Дўстига қалбидаги гапларини ички монолог орқали айтиб олади. Ойнинг шом ейиши, ойнинг кеч чиқишига ишора. Ўша вақтда ой чиқмай турган эди, тун қоронғи эди маъносида келяпти. Полвон руҳияти ва табиат тасвири уйғунлашиб психологик параллелизмни юзага чиқарган. Бўри полвоннинг ўзи йиқилса ҳам майли, аммо зурриёдиннинг йиқилиши унинг қайғусини болалатди. Унинг учун бундан ортиқ ғамнинг ўзи йўқ эди айни чоғда. Унинг севгилисини тортиб олди, ўзини даврада мағлуб этди, ўғлини

¹³ Тоғай Мурод. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарқ, 2018. – Б. 402.

¹⁴ Жўракулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Фафур Ғулом НМИУ, 2015. – Б. 218.

ўғли йикитди. Энди у нима қилсин? Бунда муаллиф бадий нияти ҳам роль ўйнайди. Бунда Бўри образининг бундай руҳий изтиробдан қандай чиқиши муаллиф фантазияси ва маҳоратига боғлиқ эди. Қаҳрамон ўзини овутиш учун йигирма йиллик раислик фаолиятида катталар ундан миннатдор бўлганлигини, айнан, Йўлдош Охунбобоев мақтаганини айтиб вазиятдан чиқади. Асарда Бўри полвон ҳам жисмонан, ҳам кучли шахс сифатида тасвирланади. Шу билан бирга Бўри полвон табиатидаги мардлик, тантилик, вафодорлик каби инсоний фазилатлар қанчалик улуғланса, Насим образи орқали бу сифатларга зид иллатларни қарама-қарши қўяди. Асар халқ орасида одамларнинг пок туйғулари қатига ўралган ғурурнинг қийматини белгилашда меъзон вазифасини ўтайди. Ишда муаллиф бу асар орқали ўзбек қиссачилигида янги тасвир воситаларини қўллагани таҳлиллар билан исботланди.

Бобнинг **“От кишнаган оқшом” қиссаси образларида реалистик ва трагик-комик ифода**” деб аталган учинчи фаслида образларда реалистик ва трагик-комик ифода чуқур таҳлил этилиб, образлар статистикаси, образлар таснифи билан боғлиқ муаммолар ечимига эътибор қаратилган. Асарда образлар шаклан этник – сурхонона, мазмунан миллий – ўзбекона ҳамда моҳиятан – умуминсоний характер касб этганлиги очиб берилган. Асар ҳақида Туркиянинг “Отатурк” университети профессори Хусейин Байдемир шундай ёзади: “Ёзувчи ўзбек халқининг кўпқари ва от ҳақида неча асрлардан бери орттирган тажрибасини ўқувчига етказди. Асарнинг орқа планида эса анъана-тузум ўртасидаги кураш кўрсатилган. Анъана эскини, тузум янгини тамсил қилади. Зиёдулланинг мавқеи, яъни дунёсини бу курашдаги қисмлар белгилаб беради”¹⁵. Олим бу асар ва қаҳрамони Зиёдулла табиатидан келиб чиқиб, асардаги фольклор унсурларини эътибор қаратади ва шу жиҳатини тадқиқот манбаига айлантиради. Ишда эса қисса образларидаги реалистик ва трагик-комик ифода диққат марказида туради.

“От кишнаган оқшом” асари сюжети драматик саҳналар, ажиб кўринишда тасвирланган образлар, турли-туман ва ранг-баранг ҳажвий лавҳалар ҳамда ўткир иборалар қоришмасига ўхшаб кетади. Эпик асарларда образлар кечинмасини тасвирлаш, ҳикоячи кайфияти ифодасини беришдан кўра бу ҳисларнинг пайдо бўлиш жараёни, уларнинг ҳаётий-руҳий илдизлари қаерда эканини кўрсатишга кўпроқ эътибор қаратилади. Асарга образлар тизими нуқтаи назаридан эътибор қаратсак, Зиёдулла образи – бош образ. Асарда воқеалар биринчи шахс тилидан ҳикоя қилинади ва бу жараёни муаллиф Зиёдуллага шундай юклайдики, у ҳам бу вазифани холис баҳолайди. Асар ҳикоячиси — у. Шу билан баробар бу асарда инсон ва жонзотлар, аниқроғи, чавандоз ва от олами орасидаги бирдамлик, уйғунлик ғояси илгари сурилади. Ёзувчи талқинича, соддадил, покдил чавандозлар каби яхши отлар ҳам адолат туйғусига эга.

¹⁵ Байдемир Х. Ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар зўр келади. // Ёшлик. – Тошкент: 2019. – 2-сон.

Зиёдулла чавандознинг асар бошидаги кал бўлиб қолиш ҳолати уни қанчалик ўкситмасин, у аҳдида собит туриб, айтганини бажарадиган, фикридан қайтмайдиган инсонга айланади. Тўғри, у ҳам одам, хато қилади, аммо адолат ҳақида гап кетса, бошини кундага қўйиб бера олади. Асарда чавандознинг самимияти, очиққўнгиллиги, табиатидаги соддалик моҳирона ифодаланган. “Тоғай Мурод ўз битикларида фольклор оҳангини эмас, балки халқнинг сўзлашув стихиясини олиб кирди. Бу стихия, биринчи навбатда, коммуникатив фонетикада намоён бўлади. Бунга у персонажлар руҳий аурасига кириб, уларнинг ўзи бўла билганлиги боис эришди. Тоғай Мурод образларни сиртдан тасвирламайди. Ёзувчи барча асарларида таносухдаги каби ўз руҳини тасвирланаётган тимсолга кўчиради, у бўлиб яшайди”¹⁶. Адиб образлар руҳий оламидаги зиддиятларни ўзининг эстетик диди билан уйғун тарзда ишонарли тасвирлаган.

Қаҳрамоннинг чавандозлик сирларини мукамал эгаллаши, туш мотиви халқ дostonларида ҳам бор. Бир қарашда комик талқин устувор бўлган бу қиссада ижтимоий ҳаёт бадииятга кўчган. Бунда жамиятнинг қусурларини ўзида намоён этадиган бир дард ётибди. фольклорда Алпомиш, Авазхон, Равшанхон, Кунтуғмишлар мукамал сабр-чидам эгаси бўлган шахслар авлодидан. Улар элнинг обрўли инсонлари фарзандлари бўлиб гавдаланади. Шу йўсинда ўзларининг ғайрат-шижоатини ишга солиб қаҳрамонликлар кўрсатади ва шу халқнинг обрўли инсонларига айланишади. Эътибор қилинг, уларнинг кўриниши ҳам нуқсонсиз, келишган бўлиб тасвирланади. Асардаги Зиёдулла чавандоз эса, аксинча, оддий халқ вакили. Ташқи кўринишидан нуқсонли бўлсада, дунёқараши ўзига хос инсон, моҳир чавандоз. У аҳдига вафодор, ўзига ишонган, адолатни севгучи, фақат ўзини ўйламасдан, ўзгалар ғами билан ёнгувчи образдир. У кўпқарилардан бирида бўлаётган ноҳақлик ва бахилликлардан азият чеккан бошқа узанги йўлдошлари сингари, осон йўлни танламайди. Ёлғиз ўзи ўша кўпқаридаги ноҳақлик ва адолатсизликка қарши курашади.

Зиёдулла чавандоздаги инсоф-диёнат, атрофдаги одамларга меҳр-оқибат ва кўз ўнгида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга ғаразсиз муносабат уни доимо адолат ва эзгуликни ҳимоя қилишга ундайди. Унинг табиатига кўриб-кўрмасликка олиш, ўзини билмаганга солиш бегона.

Асарни ўқир эканмиз дoston эшитгандек бўламиз. Одатда, халқ дostonлари тасвирида қувватли, довюрак, мард, ботир алплар отга миниб юрт ори ва эл шаъни учун ўзининг эзгу амаллари ва жасоратларини кўрсатишган. Ҳақиқатан, дostonларга кўра, отга ҳар томонлама мукамал, ўлканинг кўзга кўринган инсонлари, қийинчиликларни сабот билан ёнгувчи алпомишкелбат, хуснда ҳам анча кўркли йигитлари ярашадики, Тоғай Мурод ана шуни юракдан ҳис қилиб, жамиятнинг кирдикорларини очишда соғлом

¹⁶ Йўлдош Қ. Сўз ёлқини. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – Б. 281.

муҳит ҳамда ҳақиқат тарафдори бўлган Зиёдулла образи орқали бу муаммони ечишга ҳаракат қилгани очиб берилган.

Учинчи боб “**Адиб романларидаги образлар бадиияти**” деб номланган. Бобнинг биринчи фасли “**Отамдан қолган далалар**” **ноанъанавий образлар акс этган роман сифатида**” деб аталган. Романнинг номланишиёқ ўқувчида асар ғояси ҳақида тасаввур уйғотади. Чунки сарлавҳада асарнинг мағзи акс этирилади. Асар мазмуни бош сўзда кўринмас экан у битикни пишиқ, етилган асар сифатида қараш қийин. “Отамдан қолган далалар” романи ҳам биринчи шахс тилидан айтилади ва бунинг белгиси сифатида бош сўзда **-м** эгалик шакли келтирилган. Асар сарлавҳасига бир жумбоқ яширинганки, уни эътиборга олмасдан олимлар турлича талқину таҳлил қилишмоқда. Асар номида муаллиф айтмоқчи бўлган асосий фикр яширинган. Сарлавҳада отамдан қолган далаларнинг эгаси мен деган фикр бор. Асар қаҳрамони Дехқонқул ўша Жамолиддин кетмон, Ақраби чаён каби деҳқонлар авлоди. Ерга эгалик ҳисси унда жуда кучли. Бу қаҳрамон нутқига чиқарилса, асар бадииятига путур етади ва роман олдиға кўйилган муаммо йўққа чиқади.

Танганинг икки томони бўлгани каби ёзувчи қаҳрамони дунёқарашининг ҳам икки жиҳати эътиборни тортади. Муаллиф қаҳрамонга бобо ва отасидан қолган далани парвариш қилиш вазифасини топширади. Қаҳрамон бу ишончни оқлаш учун кеча-ю кундуз тер тўқади. Муаллифнинг Дехқонқулни ташқи томондан кузатиши, у ўқувчига тузумнинг кули сифатида таассурот қолдиради. Аммо унинг далада ишлашидан иккита манфаат бор: бири сиёсий тузумга хизмати бўлса, иккинчиси аждодига ҳурмат, яни отасидан қолган далаларни обод қилиш. Зоҳиран бу ерлар ҳукуматга тегишли бўлсаям, ботинан ўзиники деб билади. Чунки у бунга руҳан ишониб бўлган. Биз унутмаслигимиз лозим бўлган бир ҳис борки, у ҳам бўлса, бош қаҳрамоннинг ўзига ишончи ва миллатга хизматидир.

Биз фикр юритаётган ушбу романдаги образлар статистикаси 121 та. Улар тарихий шахслар образи, маҳаллий колорит ифодаланган образлар деб икки гуруҳга ажратилиб, ишда асосий ва ёрдамчи образлар таҳлилға тортилган.

Асар поэтикасида образлар табиатининг турли жиҳатлари ўзига хос талқин қилинган. “Ҳозирча мазкур асар танқидчиликда кўпроқ ғоявий-мазмуний жиҳатларидан келиб чиқиб баҳоланган бўлса, эндиликда унинг поэтик хусусиятлари бадиий ўзига хослигини очиб бериш вазифаси турибди”¹⁷. Бу образ табиатини очиб беришға хизмат қилган – кўпчилик адабиётшуносларнинг бу масалаға тўхталганиёқ фикримизнинг исботидир.

Тоғай Мурод насриға, жумладан, “Отамдан қолган далалар” романидаги Дехқонқул образига нисбатан муносабат билдирган адабиётшунос Раҳмон Қўчқор “Ўткан кунлар”нинг давоми” мақоласида “Тоғай Мурод ҳам ўз

¹⁷ Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 223.

романида Дехқонкул ва унинг қиёфасига жамланган миллат психикасини айна усулда ёритишга ҳаракат қилади. Хусусан, муаллиф худди психоаналитикларга ўхшаб ўз қаҳрамонини бемалол сўзлашга, ҳаётини бафуржа ҳикоя қилишга қўйиб беради. Қолаверса, Дехқонкул руҳий нуқтаи назардан ҳам, аклий жиҳатдан ҳам нормадан тойган, тойдирилган бўлиб, у муҳим-номуҳимлигини жиддий ўйлаб ўтирмай, ўзи учун қизиқ туюлган воқеаларни бир бошдан гапириб беради. Шу ҳикоя асносида Сиз бу ижтимоий беморнинг қизиқиш, қониқиш, нафратланиш, орзу-ю армон ва яна ўнлаб қалб қатламлари билан танишиб, яхлит, ҳозирга қадар бадииятда учрамаган қисматни ўзингиз учун кашф этасиз”¹⁸. Асарда қаҳрамон руҳияти динамик тарзда тасвирлаб борилади. Унинг табиатидаги соддаликни кескин танқид қилишга шошмаслик керак. Қаҳрамонни мукамал яратилган деб бўлмайди, аммо руҳий хаста ҳам эмас. Асарда муаллиф эстетик қарашлари моҳиятини очишга мунаққид эътиборсиз қарайди. Дехқонкул мустаҳкам сабр-чидам эгаси. У тиришқоқ, ўз касбининг моҳир устаси. Пахта илмини ва унинг сир-синоатини баъзи мутахассислардан ҳам яхшироқ ва кўпроқ билади. Руҳий беморда бунга лаёқат бўлмайди. Олим ички томондан бу образни таҳлил қилади, агар ташқаридан назар ташласа, унинг хўжайин, даланинг ҳақиқий эгаси эканлигини сезган бўларди.

У виждонли шахс, мавжуд шароитга кўникиш ҳисси ва асар бошида содда табиати орқали эътиборни тортади. Бошқа бир гуруҳ олимлар ҳам бу образга жиддий кашфиёт деб қарайди. Адабиётшунос Умарали Норматов “Дехқонкул образи – ўзбек адабиётида жиддий бадиий кашфиёт. Дехқонкул совет даври адабиётида завқ-шавқ билан қаламга олинган социалистик меҳнат қаҳрамонларига пародия-кескин киноя тариқасида яратилган. У – тоталитар тузум “қизил империя” сиёсати тарбиялаб етиштирган “меҳнат кишиси”, “янги инсон” тимсоли; мустабид ҳокимият мунофиқона мафкурасининг тирик қурбони... Бу одам фақат садоқат билан меҳнат қилишнигина билади...”¹⁹. Олим бу ўринда унинг табиати мисолида эзилган халқ тасвирини кўради. Аслида, бу образга том маънода ясама образ, янги инсон деб қарамаслик керак. Унинг табиатидаги соддаликни кескин киноя дейишга асос йўқ. У мафкуранинг ҳам тирик қурбони эмас. Дехқонкулнинг буюк ҳақиқати ота-бобосининг даласига бўлган муҳаббати, холос.

Адибнинг бошқа асарларидаги каби бу романда ҳам ор, ғурур, номус масаласи биринчи ўринда туради. Бу хусусиятлар Дехқонкул образида тўлақонли ифодасини топган. “Автоматчилар аёлимиз раҳматликдан қолмиш кийим-кечакларни автомат учи билан қоқиб-қоқиб отди. Автоматчилар аёлимиз лозимини отмади – мени бағримни отди! Бағрим бир ўпирилиб тушди!.. – Т-фу дея лозим тупурди. Тўппончалик аёлимиз лозимилаб тупурмади – менинг бетимлаб тупурди! Бағрим икки ўпирилиб тушди!”²⁰. Бу

¹⁸ Qo‘chqor R. “O‘tkan kunlar”ning davomi. Ziyouz.uz. 1993. 22.11.2018.

¹⁹ Норматов У. Нафосат гурунглари. – Тошкент: Мухаррир, 2010. – Б. 220.

²⁰ Ўша асар. – Б. 173.

тасвир орқали биргина қаҳрамоннинг эмас, бутун бир миллатнинг ориятини кўзгайдиган вазият юзага келган. У иложсиз эди. Нима қилсин? Айтаётган оғриқли гаплари орқали ички изтиробларини тўкиб солади. У бу гапларни оддий оҳангда айтмайди. Кескин ўқинч, ғам, қайғу билан, ички ғалаён ва фарёд билан айтади.

Муаллиф романда баёнчилик, ноаниқлик ва эзмаликдан тийилиш мақсадида теран ва сиқик жумлалардан фойдаланади. Китобхон уларга яширинган тагдор, киноя, кесатик ва пичингларни пайқамаслиги мумкин эмас. Ишда Дехқонқул образидаги нуқсон эмас, балки унинг табиатидаги соддалик илмий таҳлил қилинган.

Учинчи бобнинг **“Бу дунёда ўлиб бўлмайди” романи образларида ижтимоий руҳ тасвири**” деб номланган иккинчи фаслида образлар статистикаси 43 нафарни ташкил этади. Асарда йигирманчи асрнинг ўттизинчи йилларидаги очарчилик даври жароҳатлари ҳамда шусиз ҳам сиёсий тутқунлик аро азоблар қуршовида қолган оддий халқ ва уларнинг кечмиш-кечирмиши ҳақида ҳикоя қилинади.

Адибнинг **“Бу дунёда ўлиб бўлмайди”** романи ҳам баъзи олимлар ва мухлислари томонидан ўрганилмоқда. Роман ғоявий мазмуни ички мантикий яхлитлиги ва ижтимоий-тарихий салмоғи билан аҳамиятли. Бу ундаги асосий образларнинг ўзига хослиги муҳим бадиий-эстетик қиммати туфайлидир. Асар сюжетидаги бадиий тўқималар шу қадар ишонарли тасвирланганки, бу ўқувчига эстетик завқ бераола олади. Чунки аждодларимиз халқ қиссалари ва турли жангнома дostonларни ўқиб-тинглаб келганлар. Шунинг учун ҳам халқимиз тафаккури генезисида бадиий асардаги реалистик воқелик ёки бадиий тўқималар ўртасидаги фарқни англаш кўникмаси мавжуд.

Асар **“Таги кўрмаганга гилам битмасин”** деган мақол билан бошланади. Қаҳрамоннинг аждодлари кул, малай, хизматкор ўзи эса қўшчи бўлгани айтилади. Зоти, таги бундай мансаб кўрмаганлар бирдан ўзгариб қолиши табиий ҳол. Ижодкор фольклорни яхши тушуниб, унумли фойдалана билган. Биринчи бобда қўлланган мақол ёзувчи айтмоқчи бўлган фикрни ифодалашга хизмат қилади.

Асарда ижтимоий ҳаёт ва психологик тавсифга кенг урғу берилади. Муаллиф шўро тузими даврида халқнинг бошига тушган савдолар ва ижтимоий жараённи кўриб турган кишидек баён қилади. Мунаққидларнинг асар қаҳрамонига билдирган муносабатлари ҳар хил ва айнан, Ботир фирқани ижодкорнинг бошқа қаҳрамонларидан фарқлайди. **“Ботир фирқа эса оққорани танийдиган раҳбар ходим. Ҳамма нарсага ақли етади. Ўзи қилаётган, амалга ошираётган ишларининг ножўя эканлигини билиб турган ҳолда ўз даври арбоби сифатида тузум сиёсатини амалга оширишда собит турган, бу йўлда ҳеч кимни: ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам аямаган”**²¹. Унинг тақдири, кулгили ва аянчли ҳолати асар динамикасида ёрқин намоён бўлади.

²¹Норматов У. Беназир истеъдод соҳиби. Отамдан қолган далалар романига сўзбоши. – Тошкент: O‘zbekiston НМИУ, 2018. – Б. 3-10.

Асар қаҳрамони Ботир фирқа руҳиятида айрим бир хилликлар кўзга ташланади, деган фикр хато. Чунки ёзувчи тарихий жараёни бир ўзбек амалдори мисолида жонлантирди. Унинг қаҳрамони баъзан очарчилик қурбонларига ачинса, баъзан шўро тиббиётининг ютуқларидан қаҳрланади, баъзан эса диний арбоблар чиқишларига киноя билан қарайди.

Бадиий асарда кўзга ярқ этиб ташланадиган яна муҳим ҳодиса бир-бири билан узвий боғлиқ образлар мажмуи – образлар (системаси) тизими. “Отамдан қолган далалар”даги Жамолиддин кетмон – Ақраб – Деҳқонкул – Қулмат каби. “Бу дунёда ўлиб бўлмайди” романидаги Қодир қул, Холмат малай, Эсон хизматкор, Ботир қўшчи ёки Зайнаб момо, Обод Мирзахўжаева, Дилбар каби образларни тизимли тарзда аجدодлари билан тасвирлайдики, ўзбекчиликда кўпда суриштириладиган уруғ-аймоғи ким эканлиги ва бугун жамиятда у ким деган саволларни кўндаланг қўяди. Замона зайли кимсан Мирзахўжабойнинг авлодларини ҳақиқий шўро кишиси қилиб тарбиялади. Асар сюжетида муаллиф Мирзахўжабойнинг қизини бозорга олиб чиқишига ўзига хос маъно юклаган. Телевезордаги диктордан ҳам ҳаё қиладиган Зайнаб момо ва қизи Ободнинг табиати, феъл-атворида бир-бирини тақозо этмайдиган тафаккур ўзгаришлари юз берди. Давр шамоли юзидан паранжисини олиб ташлаган ёхуд юзи паранжи кўрмаган Обод Зайнаб момонинг кўнглини обод қилгудек фарзанд бўла олмасди. Ободни она сифатида Зайнаб момо эмас таълим даргоҳларида ўқувчилар онгига маҳкам сингдирилган шўро мафкураси тарбиялаганди.

Асарда юқоридаги жараён давр руҳига мос тарзда жонли тасвирланган. Муаллифнинг асосий мақсади Зайнаб ё Ободнинг ҳаёт тарзини ёритишмас, Дилбар (Диля) ва у кабиларнинг табиати ҳақида ёрқинроқ тасаввур пайдо қилиш эди. Муаллиф асарда шўро давридаги жараён фонида ўқувчи онгида асл воқеликни жонлантиришга уриниш ва қайта қуриш даври натижа ҳамда оқибатларини кўрсатиши юқоридаги фикрлар ифодасидир.

Ўқувчига воқеалар Ботир фирқа нигоҳи призмасидан ўтказилган ҳолда баён қилинади. Агар маъруза қилаётган Дилбарнинг ўй-кечинмалари ҳам баён қилинганда эди, китобхон кўз ўнгида ҳақиқий воқелик намоён бўларди. Дилбар ростдан тавба қилганми ёки риёкорми? Бу фикрлар асарда очик қолади. Аммо ўқувчи беихтиёр Ботир фирқанинг фикрига таянади ва ўқувчида Дилбар ҳақида ёмон таассурот уйғонади. Афсуски, роман композициясида етакчи образ деб Ботир фирқа олинади. Биз хоҳлаймизми, йўқми воқеалар ўзани бош қаҳрамон изидан эргашган. Бунда бошқа асосий образларнинг қарашлари ҳисобга олинмайди. Асарда айнан шу икки (Ботир фирқа, Дилбар) образнинг шажараси баёнига калит сўз сифатида қараш ва таҳлил ўзанини шу асосга боғлаш яхши самара беради.

Асар таҳлилида қаҳрамонлар табиати ва асарда тутган бадиий вазифасини муаллиф адабий-эстетик қарашлари асосида қўйилган муаммога ечим топилди.

ХУЛОСА

Диссертацион тадқиқотда Тоғай Мурод асарларида образлар поэтикасини ўрганиш натижасида қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Асар жозибаси ва муваффақиятини холис ва самимий тасвир белгилайди. Тоғай Муроднинг барча асарлари шу хусусиятларга эга. Улардаги бадиий образлар халқ оғзаки ижоди қаҳрамонлари каби содда, оддий бўлса-да, уларни безовта қилаётган туйғулар умуминсоний, бадиий тасвир канонлари эса замонавий. Ишда дунё адабиётшунослигидаги бадиий образнинг илмий-назарий талқини асосида адибнинг этник руҳият орқали миллий ирода ва фожиани поэтик ифодалай олганлиги ҳамда XX аср ўзбек адабиётида янги типдаги образлар системаси, янгича тасвир ва баён услуби, янгича бадиий синтаксис яратгани далилланган.

2. Бадиий образ – назарий жиҳатдан қадимдан ҳозиргача турли тасниф ва талқинга асос илмий тушунча. Бадиий асар асос-негизини ташкил қиладиган образ тушунчаси – тарихий ва назарий поэтиканинг энг муҳим компоненти, санъат асарининг ўзига хос хусусиятини ифодаловчи восита. Барча адабиётшунослар образ санъатнинг хусусиятини белгилаб қолмасдан, уларнинг муайян ҳиссий хилма-хиллигини акс эттирадиган баҳоловчи элемент эканига урғу беради. Тадқиқотда бадиий асар асосини ташкил қиладиган образ тушунчаси Тоғай Мурод насри образлари поэтикаси мисолида образ табиати, уларнинг прототипи масаласи, портрет яратиш маҳорати, нутқ индивидуаллиги ҳамда кўнғиротда сурхонлик, сурхонликда ўзбек образини гавдалантиргани бадиий таҳлил орқали аниқланган.

3. Насрдаги образларнинг иштирок даражасига кўра таснифи образнинг камрови, кўлами, маҳобатини намоён қилади. Борлиқни образли тасаввур қилиш – бу одам маънавий оламининг ўзига хос ва жуда муҳим, кўп қиррали соҳаси. Ўзбек адабиётшунослигида бадиий образ поэтикаси ҳар бир ижодкор дунёқараши, адабий-эстетик позицияси, услуби ва эстетик идеалига кўра тадқиқ қилиниши ёзувчининг одам ва олам хусусидаги қарашларини теъран англашга ёрдам беради. Носир ўз асарларида зоҳирий фожиа ва мағлубиятда шахснинг маънавий юксалиш ва ғалабаси бадиий тажассум топганлиги асослаб берилган.

4. Баёнчи асарда тасвирланган дунёни бошқарувчи, яъни уюштирувчи образ. Баёнда ҳикоячи Дехқонқул каби конкрет шахс тарзида намоён бўлади. У асардаги оламини муаллиф каби ичкаридан туриб, аниқ кузатувчи сифатида ёритади. Аммо романда муаллиф мутлақо йўқ бўлиб кўринади. Бу эса Тоғай Муроднинг маҳоратини кўрсатишда таянч манба вазифасини ўтаган.

5. Тоғай Муроднинг илк ижод намуналари бўлган ҳикояларида оригинал образлар эътиборни тортади. Адиб ижодида жанрлар эволюцияси ҳам унинг ижоди ривожини тامينлаган. Бу жараён образлар руҳияти тасвири орқали ойдинлашади. Бу ҳолат бола ва кекса образи табиатидаги уйғун кайфият, эр

ва хотин ўртасидаги зиддият, раҳбар ва ходим орасидаги конфликт ҳамда хийлакор талаба тутумларида кўзга ташланди.

6. Адиб қиссаларидаги образ тасвири билан бирга образ нутқи, анъана ва кадриятларнинг асарга сингдирилиши ўзига хос. Қиссадан қиссага ўтган сайин улар шакл ва мазмун яхлитлиги асосида такомиллашиб боради, “Ойдинда юрган одамлар” қиссасидаги образлар табиати ва руҳияти тасвири “Момо Ер қўшиғи” қиссасида янада ёрқинроқ тус олади, аввалги қиссадаги шахсий руҳий тушкунлик ўрнини ижтимоий кайфият тасвири эгаллаб боради. Тасвирида шахсий индивидуалликдан ижтимоий умумийликка интилиш кучаяди.

7. “Юлдузлар мангу ёнади” қиссасида образлар статистикаси, табиати, портрети таҳлили ва таснифи орқали қўйилган муаммога ечим топишга ҳаракат қилинди. Қиссада илгари сурилган ғоя етакчи ва ёрдамчи образ ҳамда баъзи персонажлар табиатидан келиб чиқиб чуқур психологик трагизм орқали тасвирланади, бунда маълум муаммо икки сюжет линияси – кураш ва ишқ тасвири орқали берилади.

8. “От кишнаган оқшом” асаридаги образлар таснифи ва таҳлили орқали айтиш мумкинки, қиссанинг жаҳон адабиётидаги мавқеини ёзувчи яратган шахс-образларнинг қалбан етуқлиги, уларнинг ташқи омиллар билан боғлиқ фожиавий ҳаёти тасвири ва фожиаларни юксак маънавий иммунитет асосида енгиб ўтишлари, образлар табиатидаги киноявий ва комик жиҳатлар яна бир поғона юксалтирган. Носир образларида трагик-комик ифода, образлар статистикаси, образлар таснифи каби муаммолар очиқ берилган.

9. “Отамдан қолган далалар” романидаги Деҳқонкул, Ақраб, Жамолiddин каби образлар – адабиёт майдонида янги ҳодиса. Асардаги образларга танланган исмлар бадиий ва мантиқий моҳият касб этади. Ҳар бир исм улкан бадиий ва катта ижтимоий-психологик вазифа бажаради. Исм носир бадиий ниятининг “ташувчиси”, уни ўзида мужассамлаштирган “квант” сифатида намоён бўлади ва образлар тасвирида этноруҳий ифода, миллий донишмандлик, умуминсоний эзгулик ифодаси замирида ўзига хосликка эга эканлиги ҳамда адибнинг образлар поэтикасини таъминлашда ўзбек тили имкониятларидан моҳирона фойдалангани кўрсатиб берилган. Образлар шаклан этник (сурхонона), мазмунан миллий (ўзбеккона) ҳамда моҳиятан умуминсоний характер касб этгани илмий-бадиий талқин қилинган.

10. “Бу дунёда ўлиб бўлмади” романида бош образ ва муаллиф руҳий ҳолати бир-бирига яқиндек таассурот қолдиради. Бунга сабаб муаллиф тарихни мушоҳада қилса, қаҳрамон ўша ўтмиш қатидаги залворли юкни елкасида кўтариб ҳаракатланади. Роман мотивида бунёдкорлик руҳи, моддий дунёни яшартириш истаги кучли. Қаҳрамон маиший-ахлоқий, диний-илоҳий ва эстетик қадрият кишиси сифатида қайта туғилади. “Бу дунёда ўлиб бўлмади” романи – ҳам поэтик жиҳатдан, ҳам образлар бадиияти нуқтаи назаридан Тоғай Мурод ижодий эволюциясининг янги сифат босқичи саналади.

Ёзувчининг образлари поэтикаси XX аср иккинчи ярми ўзбек насрида янги ҳодиса эканлиги исботланган.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.27.06.2017.Fil.46.01 AT INSTITUTE OF UZBEK LANGUAGE,
LITERATURE AND FOLKLORE**

**ALISHER NAVOIY TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK
LANGUAGE AND LITERATURE**

SUVANOV ZOVQIDDIN NORQULOVICH

POETICS OF IMAGES IN THE PROSE BY TOGAY MUROD

10.00.02 – Uzbek Literature

**DISSERTATION ABSTRACT FOR THE DOCTOR OF PHILOSOPHY DEGREE (PhD)
OF PHILOLOGICAL SCIENCES**

Tashkent – 2019

The theme of doctor of philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under B2018.3.PhD/Fil538.

The dissertation has been prepared at Alisher Navoiy Tashkent State University of Uzbek Language and Literature.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the Scientific Council website of www.tashgiv.uz and on the website of «ZiyoNet» Information and Educational portal www.ziynet.uz.

Scientific consultant:

Karimov Bakhodir Nurmetovich,
Doctor of Philological Sciences, professor

Official opponents:

Doniyarova Shoira Khursanovna,
Doctor of Philological Sciences, professor

Sattorova Gulnoz Yunusovna,
Candidate of Philological Sciences

Leading organization:

National University of Uzbekistan

The defense of dissertation will take place on « ____ » _____ 2019__ at ____ at a meeting of the Scientific Council DSc.27.06.2017.Fil.46.01 at the Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore. (Address: 100060, Tashkent city, str. Shakhrisabz , 5. Tel.: (99871) 233-36-50; fax: (99871) 233-71-44; e-mail: uzlit.@uzsci.net.)

The dissertation could be reviewed in the main library of the Academy of sciences of the Republic of Uzbekistan (registration number ____). Address: 700100, Tashkent city, str. Ziyolilar,13. Tel.: (99871) 262-74-58.

The abstract of dissertation is distributed on: « ____ » _____ 2019.
(Protocol at the register № ____ on « ____ » _____ 2019.)

B.A.Nazarov

Chairman of the Scientific Council
awarding scientific degrees, Doctor of
Philological Sciences, Academician

R. Barakayev

Scientific Secretary of the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Candidate of Philological Sciences.

N.F. Karimov

Chairman of the Scientific Seminar at the
Scientific Council awarding scientific
degrees, Doctor of Philological Sciences,
Academician.

measure to further improve the activity of the Academy of science organizing, supervising and financing”, Resolution of the Cabinet of Ministers number 124-F “On conducting and international conference under the theme “Current problems of researching and advocating Uzbek classical literature on the international arena”.

Connection of research with the priority directions of development of science and technologies of the Republic This thesis is carried out in accordance with the priority area of science and technology development in the Republic of Uzbekistan I. "Formation and implementation of innovative ideas in the social, legal, economic, spiritual and educational development of the information society and a democratic state".

The extent of exploration of the theme. The theoretical problem set forward in the research- poetics of the image has been scientifically grounded in the dissertation of Keneshbek Asanaliyev called “Chingiz Aytmatov: poetics of a artistic image”²³.

The prose by Togay Murod has been thoroughly researched in dissertations²⁴ and books²⁵ in Uzbek literature. The above mentioned works Юқорида тилга are also connected to the style and poetic skills of the writer. These research works present a particular significance in illuminating sides peculiar to the life and career of the writer. They also express scientific-theoretical views related to the poetics of the books written by the author

²³ Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дисс ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989. – 395 с.

²⁴ Солижонов Й. XX асрнинг 80–90 йиллари ўзбек насрида бадиий нутқ поэтикаси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2002. – 302 б.; Пардаева З. Ҳозирги ўзбек романчилигининг таракқиёт тамойиллари. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2003. – 295 б.; Дониёрова Ш. Истиклол даври ўзбек романларида миллий руҳ ва қаҳрамон муаммоси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2012 – 257 б.; Хамроқулова Х. XX аср ўзбек насрида ҳаёт ва ўлим муаммосининг бадиий талқини. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2018. – 230 б.; Якубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси. Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент: 2018. – 287 б.; Расулова У. Ҳозирги адабий жараён: бадиий наср поэтикасида ритм. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент: 2012. – 140 б.

²⁵ Мен қайтиб келаман. Тоғай Мурод замондошлари хотирасида. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. – 280 б.; Норматов У. Нафосат гурунглари. – Тошкент: Мухаррир, 2010. – 220 б.; Ўша муаллиф. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007. – 223 б.; Ўша муаллиф. Беназир истеъдод соҳиби. – Тошкент: O‘zbekiston НМИУ, 2018. – Б. 3–10.; Йўлдош Қ. Сўз ёлқини. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – 286 б.; Қуронон Д. Қалбларни ларзага солган хиргойи. Тоғай Мурод. Танланган асарлар. 2-жилд. Романлар. – Тошкент: Шарқ, 2012. – 448 б.; Ёқубов И. Ўзбек романи тадрижи. Тасвирнинг бадиий-эстетик салмоғи. – Тошкент: Фан ва технология, 2006. – 176 б.; Ўша муаллиф. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. – Тошкент: Фан ва технология, 2011. – 476 б.; Дўстмухаммад Х. Ижод – кўнгил мунавварлиги. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2011. – 316 б.; Глобаллашув: бадиий талқин, замон ва қаҳрамон. – Тошкент: Фан, 2018. – 275 б.; Қосимов У. Ҳозирги замон ўзбек адабиётида Тоғай Мурод ижоди. – Тошкент: Ёзувчи, 1997. – 32 б.; Қозихўжаев А. Қисса жанри хусусида / XX аср ўзбек адабиёти масалалари. Тўплам. – Тошкент: Фан, 2012. – 248 б.; Каримов Б. Ҳақ сўзнинг хотиби ва котиби // Ёшлик. – Тошкент: 2018. – 2-сон.; Байдемир Х. Ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар зўр келади // Ёшлик, – Тошкент: 2019. – 2-сон.; Қуронон Д. Қалбларни ларзага солган хиргойи / Тоғай Мурод. Танланган асарлар. 2-жилд. Романлар. – Тошкент: Шарқ, 2012. – 448 б.; Тоғай Мурод. Умр йўли – борса келмас йўл. Кундалик // Ёшлик. – Тошкент: 2017. – 2-сон.; Расулова У. Маънолар ёғилар оҳангларида // Ма’rifat. – Тошкент: 2017. – 14-iyun.; Жаббор Ф. Тоғай Мурод асарлари рус тилига таржима қилинди // Халқ сўзи. – Тошкент: 2018. – 13 март.

Connection of the research with the plans of research activities at the higher educational institution where the dissertation was completed. The dissertation was completed within the framework of the project of fundamental research of the Faculty of Uzbek Philology of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

The aim of the research. It is the scientific justification of the system of features that make up the poetics of images in Togay Murod prose.

Research objectives:

to summarize the ideas of poetic image in scientific literature, to study the prose of Togay Murod in this aspect and to show creative literary-aesthetic views based on the nature, classification, statistics;

to clarify the principles and style of artistic expression of Togay Murad and to distinguish them from other writers;

to research scientifically analyzed works of the writer and shed light on the images in comparative-functional aspect;

to interpret the main and auxiliary images in literary stories, tales, novels in the form of artistic analysis and to determine their poetic character;

to comment on the composition and plot of the writer's works, to show the novelty of Togay Murod and his ability to create original images.

The object of the study is the stories, tales, and novels by Togay Murod.

The subject of the study is the study of genre features of Togay Murod's prose, the nature of the image, the ability of the writer to create the portrait, the speech and the statistics.

Research methods. Comparative-typological, biographical, psychological analysis, and statistical methods were used to cover the research topics.

Scientific novelty of the research:

based on the scientific and theoretical interpretation of the literary image of the world literary critic Togay Murod's poetic expression of national will and tragedy by ethnicity;

It was evidenced that Togay Murod created a system of images of a new type, new way of description and new narrative style, new literary syntax in the Uzbek literature of the XXth century;

Through literary analysis, it was determined that the nature of the images created by the writer, the problem of their prototypes, his portraiting skills, , and his ability to embody a Surkhandarya man in a Qungirat man, an Uzbek man in a Surkhandarya man via individual features of their speech;

It was grounded that the prosaic writer was able to embody spiritual progress and victory of an individual through his internal tragedy and loss;

Such problems as tragic-comic expression, statistics of images, classification of images were revealed in the images created by Togay;

It was scientifically-literary interpreted that his images are ethnic (peculiar to Surkhan) by shape, national (Uzbek) by content, and humanistic by their essence;

It was proved that the poetics of the writer's images is a new phenomenon in the prose of the second half of the XXth century.

Practical result of the research consists of the followings:

In the light of image poetics, it was scientifically grounded that literary heritage of the author is a novelty in artistic thinking;

It was identified that the books by Togay Murod and poetics of his images, his tales in particular, started a new era in Uzbek literature;

The changes and novelties the writer introduced to the existing tradition, his role in the evolution of genres of his books, and his poetics were evidenced;

It was demonstrated that the problem of the poetics of images is a relatively new scientific-theoretical problem, and it reforms some misinterpreted notions in the light of comparative-typology.

Validity of the results obtained was grounded in the analysis of prosaic books the most reliable and theoretically complete conclusions of international and national scientists were used as a base; their viewpoints were compared. These results have been confirmed by appropriate establishments.

Scientific and practical value of the research results. Scientific value of the research results can be determined by the fact that they can be used as the basis for researching related to poetics of the image, theory of literature, modern literary process, literary criticism, literary analysis, and theory of tales and novel genres.

Practical value of the research results can be determined by the fact that they can be used as practical means in developing theoretical basis for textbooks, methodological manuals, educational-methodological complexes, and specialization subjects on such disciplines taught at philological universities, academic lyceums, vocational colleges as "Introduction to the theory of literature", "Modern literary process", "Theory of literature", "Poetics of a literary work".

Implementation of the research results. As a result of theoretical research of the images in the prose by Togay Murod:

The nature of the writer's images, his views on such issues as the problem of their prototypes, his portraiting skills, individuality of speech, and poetics of images were used in the practical project A-1-107 called "Preparing for publication anthologies of "Classical Uzbek literature in the XXth century", "Studies of Uzbek folklore in the XXth century"" conducted at the State scientific publishing house "Uzbekistan national encyclopedia" at the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan (Information letter 06-4139 on October 18, 2019 issued by Agency of information and public communication). This project provided grounds for the fact that through the ethnic spirit of the writer, he was able to express national willpower and tragedy; through the internal tragedy and failure of a person – spiritual evolution and victory of a person.

Scientific-theoretical conclusions regarding artistry of images in a prosaic book, poetic function, statistics, interpretation of images, their social nature were used in the practical project number A-1-118 conducted at Tashkent state pedagogical institute and called "Preparation and publication of a textbook on "On

depiction and interpretation of the images of Navoi”” (Information letter number 89-03-861 issued on March 1, 2019 by the Ministry of higher and secondary specialized education). As a result, the project was enriched with articles on general theoretical grounds of literary image;

Ideas on language and speech characteristics in Togay Murod’s prose were used in the project number A-1-61 named “ Creating an audio software for students with vision disabilities” realized at Tashkent state pedagogical institute. In particular materials with results of the research were implemented in developing the part of a hard copy and audiobook software of the methodological guidebook “Methodology of writing course papers on the discipline “Modern literary Uzbek language” (for students with vision disabilities” called “Bank of the themes for course papers on “Modern Uzbek language”” (Information letter number 89-03-2055 issued on May 17, 2019 by the Ministry of higher and secondary specialized education). As a result, spiritual progression and victory of a hero in the book by the writer were embodied through hero’s inner tragedy and defeat, as well as the ideas of the author on peculiarities of an image’s language and speech were used in the project as the main source;

A thorough discussion of creating scientific and methodological grounds of artistic image in theory of Uzbek literature studies and theory of literature, developing a single conceptual picture of the evolution of artistic thinking in modern Uzbek literature, in discussing scientific monography published in 2017 and books on literary criticism during the finalizing meeting on March 5, 2018, as well as the scientific thesis called “Nature of poetic image” was conducted (Information letter number 01-03-06/94 from Writer’s association issued on January 30, 2019). It was demonstrated that such problems as tragic-comic expressions in Togay Murod’s images, statistics of images, classification of images were systematically analyzed;

Conclusions of the dissertation author on the research of Togay Murod’s work were used in preparing the scenarios of the following TV and Radio programmes broadcasting at “O‘zbekistan” TV channel: “Tilga e’tibor(Attention to the language)”, “Assalom O‘zbekiston”, and the following radio programmes of the editorial of “Cultural-educational programmes” of the state unitary enterprise “O‘zbekiston” “Adabiy jarayon (Literary process)”, “Bedorlik (Alertness)” (Information letter number 02-13-367 issued by Uzbekistan national Tele-radio company on February 18, 2019. Information letter number 1-38 from “Uzbekistan tele-radio channel” state unitary enterprise issued on March 12, 2019). As a result, tele and radio followers were introduced to the new information regarding interpretation and analysis of artistic images found in the works by Togay Murod which presents a particular significance for the audience of TV and radio in a comprehensive study of the works by Togay Murod.

Approbation of the research results. The results of the research were published and presented for public discussed in the 9 conferences including 3 international and 6 republic scale scientific-practical conferences.

Publication of the research results. Eight scientific papers including 1 scientific article, 7 scientific thesis were published regarding the theme of the dissertation in scientific journals recommended for publishing the main results of doctoral dissertation by the Supreme attestation commission. One of the articles was published in a foreign journal, and six articles were published in the journals of the national scope. In addition, four more articles were published in various scientific article collections. Totally, 21 scientific article and theses were published.

The structure and general volume of the research. The dissertation consists of Introduction, three chapters, conclusions, and the bibliographic list of the books used. The total volume of the research is 163 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction is based on the urgency and need of the thesis topic, aims and objectives of the research, its subject, its object, scientific novelty and practical value, the scientific and practical significance of the results are revealed, the information on the introduction, publication and dissertation structure.

The first chapter of the dissertation called “Artistic-aesthetic bases of the notion of the image poetics” consists of two paragraphs. The first paragraph is named as “Poetics of image as a scientific problem”. This paragraph generalizes the extent to which image poetics is researched and the basics of researching within the scope of one writer’s works, and it highlights methodological significance of researching Togay Murod’s works.

In literary criticism, there are many scientific terms related to creative literary-aesthetic ideal, worldview, and poetic taste. There are problems with poetic image, which is the essence of research. The poetic image in the works of Togay Murod is a particular problem in Uzbek literary studies, which is reflected in the following: In the modern Uzbek literature, Togay Murod created a new system of images, which is reflected in the works of the author through national and ethnic values. The uniqueness of the poetic image reflected in the new narrative style in the writer's works has created a new type of image system. The portrait of the literary heroes and the image of the writer are unique. Such poetic peculiarity provides a basis for a special research of Togay Murad's works from the point of view of poetic image.

In the dissertation "Chingiz Aitmatov: Poetics of God" by a Kirghiz literature researcher Kenshbek Asadaliyev²⁶, the works of Chingiz Aitmatov were highlighted in the light of the problem of poetics of the artistic image of the poet with the emphasis on the national character and new aspects of national character and his ways of expression. It shows the realistic principles of artistic image, the

²⁶Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дис. ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989.
– С. 8

ways of its formation, and the perception of artistic means of expression, interpretation, tradition and innovation²⁷.

The reason is that the writer has mastered the art of creativity. The inner and outer world of artistic images is based on speech. Togay Murod provides each image with a unique language, a spirit of folklore and a universal sense of humor. Each of them feeds on the literary thinking of the writer and does not duplicate the other. The road to Nasim, Uralboy's embarrassment, the suffering of Ziyodulla Kalin, the conspiracy around Momakiz, and the humiliation similar to that of Qoplon always happen in life. However, due to the creative experiences, emotions, generalizations and drawings, artistic synthesis, the interweaving of events in the book will make the reader more excited or angry.

Though the images in Togay Murad's work are, in theory, a generalized and polished perception of the reality and everything in it, it combines the "inner" essence of the "form" of things. In this way, grapes and dates, which are simply fruits, become the real symbols of lives of thousands of Ziyodullas and Dehkankuls. The injuries in Kupkari indicate the position of the rider.

The vivid and full image of the hero requires a different process of interacting with other characters in the work. Russian scientist M.B. Khrapchenko categorizes the artistic image as follows:

a) reflection and generalization of the essential features of existence, human perceptions of the world, exposing the complexities of the spiritual life of people;

b) emotional response to all events that are the subject of creation;

c) embodiment of ideal, perfection, beauty of life, nature, creation of aesthetically important visual world;

d) the internal purpose of the reader's perception and the associated aesthetic effect. It is characteristic of figurative creativity and its associated power that has always been aesthetically pleasing to readers²⁸. The images that Toghay Murad created are consistent with this theoretical principle. Emotionality in the nature of rare heroes impels the reader to think and to think.

In fact, if researched in detail, all works starting from the simple stories of Togay Murod to his large-scale novels, the spiritual and ideological coexistence between them can be traced. It is not just about the glorification of goodness and the condemnation of evil in the works of Togay Murad. Rather, the essence of his works focuses on ideas that promote human freedom, freedom of thought and integrity. The national color, the sense of masculinity, and the motivation for struggle are the main themes in the writer's works.

The space and time, reality of life portrayed by the writer are interconnected based on a certain logic, they must be formed in order to shape the internal structure of a collection of images based on each other around a single concept. In

²⁷ Асаналиев К. Чингиз Айтматов: поэтика художественного образа. дис. ... д-ра. филол. наук. Фрунзе: 1989. – С. 9

²⁸ Храпченко М. Б. Горизонты художественного образа. – Москва: Художественная литература, 1986. – С. 67.

the work, not just one or two heroes, but all images convey the idea of the author in harmony. They all appear first and foremost in the image of a living human being.

As it turns out, in the poetry of artistic images, the way a person is portrayed, the skill of the author, the manner in which they are used and the degree of their individuality are important. Determining the causes of each characteristic behavior and evaluating their role within the fabric of the work of art is of great importance in the study of image poetics.

The second paragraph, "Theory of Artistic images in Theoretical Literature" explores the realistic principles of literary art, the ways in which it is formed, and the perceptions of artistic expression, description, ethnic and traditional means, and the author's image, author style, and speech. It is natural that every character embedded in the reality of the work is invisible to the main idea with invisible threads. True, literary scholars "focus more on showing the origin of these feelings and where their vital and spiritual roots are, rather than portraying the experiences of the characters in the epic works, expressing images or moods of the story"²⁹.

The image combines a number of artistic, historical and aesthetic factors. In this case, the image is viewed as a psychological phenomenon, an understanding of the hero and the author's psyche. The story in the fiction tells about the heroes. Through his story, we get to know the events and characters in the work. This is due to the development of fiction. A comprehensive form of speech, which governs the behavior of characters and their various relationships, plays an important role in the artistic work. Every speech has its own subject, and the owner of that speech is represented in epic works as narrator, narrator, narrator, author. These tools will give the reader an impression of the author's image.

Although the author's personal involvement in the statement is unnoticed, the reader's general perceptions of the author develops through reading on. As the essence of the work becomes clear, the general view of the author becomes clear to the reader. From this. Firstly, the concept of the author's manuscript, the subjective attitude of the human being to the understanding of human character. After all, "... the work is an author's image, which combines all the stylistic means that make up the whole artistic system and organizes them for a particular purpose." ³⁰ The driving force behind the work is the narrator's speech, which plays a key role in conveying ideological meaning and accomplishing the author's purpose.

According to the scientific views of Russian scholars, research into the study of the author's image in epic works can be of several types. As L.I. Timofeev stated "the image of the narrator is such a human type that is not directly related to the individuality of the writer, which may or may not match the image of the narrator portrayed in the work by the author's speech. That's why we use the concept of narrator's image"³¹.

²⁹ Йўлдошев Қ., Йўлдошева М. Бадий таҳлил асослари. – Тошкет: Камалак, 2015. – Б. 280.

³⁰ Носиров Ў. Ижодкор, шахс, бадий услуб, автор образи. – Тошкент: Фан, 1987. – Б. 155.

³¹ Тимофеев Л.И. Советская литература. Метод, стиль, поэтика. – Москва: 1964. – С. 227.

In fact, the author's image is not exactly the same as the actual human-writer, but it is important to ensure that the integrity of the work is used to organize all the images in the work with a clear ideological and artistic purpose, to create artistic value for the image, and to shape it as an artistic phenomenon.

Creative people live with their own writing style and try to express themselves. Togay Murod's creative style is clear and justified. The image that governs the world, that is, the image described in the narrative. In the narrative the narrator is presented as a specific person, like Dehkanqul. He illuminates the world of the work as an author, coming from within, as a clear observer. But in the work the author seems to be completely invisible. It served as a base for demonstrating Togay Murad's artistic image.

The emotional environment of any work is not limited to the general character. In every work, it is associated with its individual genre and has its own increasing quality.

The narration of a third person in the form of unity is outside the window described in the work. He does not interfere with the events in the book. He watches them from the outside. But the author is involved in the work from beginning to end. He also acts as a part of his heroes when they participate. He expresses his personal attitude, embedded in the art of the work and the images in it.

The artistic image should evoke aesthetic emotion in the reader. The writer passionately portrays each image in the creative process and is actively involved in it. These are the main features of the poetic image and their conditional, separate examination is motivated by an understanding of the artistic image system, nature and function. At the end of the chapter, a summary of the scientific problem was given.

The second chapter of the study is titled "Realistic Features of Images in Togay Murad's Tales and Stories". Its first paragraph, "An Analysis of the Nature of Images in the tales and Stories of Togay Murod" features Togay Murad's "Grandparents and Grandchildren" and analyzes other tales and stories. His works inspire a person to think through its similarity to real life.

The work is based on the scientific and theoretical research of the writer's tales "Grandparents and grandchildren", "One Day of Autumn", "Ku-ku", "Husband and wife" in the light of the problem under research.

Togay Murod's story "People on the Moon", naturally, the main reason for this is the world of characters in the story. In this story the images are depicted in the background of many national values. "Breaking bread", "asking for qalin", "nine dresses came", "get married", "taking food in a plate", "asking for a representative", "giving nikah water", "spinning thread", "walking the dog", "Old lady is dead", "patting on hair", "handshaking", "mirror showing" "bridal game", besides "national holidays" and "Eid al-Adha" on the eve of Eid is only the celebration of our traditional rituals; it is one of our holidays. Similar celebrations

and rituals are common in various parts of the Uzbek nation and represent a particular idea in the ethnic material of the nation.

The story of the hero in the tale, the actions of the character in that reality, and finally, the author's speech, which gives direction to the whole story - all of which have created an emotional and spiritual emphasis. Therefore, we see that each sentence is presented as a response to a various thought or question. "The heart can be hidden. Because the heart is invisible. The heart hides all the diseases. But the eyes cannot be hidden. Eyes reveal themselves. But our father doesn't notice!"³² The author's speech is, at first glance, a straightforward, outward observation. In fact, in every sentence of the author a hero's voice is heard. We observe the confusion of the discourse in this passage: "Tell our Dad openly? How does he say? "The word" uttered by our father "belongs to the author, but should he say it openly? How do you say that? " ³³ The character's continuation applies to the hero, which is exactly what the characters are saying. The story of the author of the poetic discourse in this story focuses on the author's and the characters' attitude to the inner world of heroes and the poetic taste of the writer.

Each character of the writer is a poetic image that is unique and was naturally created. The work of the writer, which portrays gangsterism in the society, is "The Song of the Earth". Pahlavon Daho, a participant of the literary process, is much closer to the intellectual as a gifted person. Rahman Kuchkar, a literary critic, wrote in an article on "Continuation of the Past": "There Togay Murod wrote a short story called" Song of the Earth ", in which he aimed at creating the image of the intelligentsia. Futile, however, were the writer's attempts to depict this environment and this human world in the previous manner. I think one (perhaps the main) reason why story failed is that what the writer wrote was not an honest, deeply thoughtful, sincere inspiration, but an "artistic vengeance" on his opponents"³⁴ To be honest, this work has not been commented on. But about a quarter of a century after the scholar Rahman Kuchkar, literary critic Kurtash Kahramonov stated as follows: "The writer also adheres to his style, improves it, and creates a new way of expression. One can easily feel the contrast in the views of the two scholars.

Through the image of the main hero, the writer went along the path of revealing the nature of talentless, arrogant writers active in literary process of those days.

The tales and stories of the author served as the basis for his larger-scale books like the yeast for bread.

The second paragraph of the chapter is called "The Issue of Psycho-Psychological Images of the "Stars sparkle eternally". The work is also important because of the high reflection of dignity and honesty in the psychology and lifestyle of teenagers. There are 68 characters represented in the story at different

³² Тоғай Мурод. Ойдинда юрган одамлар. – Тошкент: 1994. – Б. 320.

³³ Qo'chqor R. "O'tkan kunlar"ning davomi. Ziyouz.uz, 1993. 22.11.2018.

³⁴ Qo'chqor R. "O'tkan kunlar"ning davomi. Ziyouz.uz, 1993. 22.11.2018.

angles, and the images are important in the composition of the work. The work is in the genre of the tale. The difference between this work and other works on the subject is that it is based on the experiences of the characters and the impressions of adolescence. The essay reflects the national character, the sweet language, the actual theme and the spirit of the period.

The story depicts the lives of rural teenagers. They are reflected through their feelings of love, friendship, pride and desire. The negative states opposed to these feelings further exacerbated the narrative. The artistic power of this poetic image can be seen in the examples of Buri Palvan, Nasim Palvan, Abray, Momokiz, Suluv. In the story, the struggle between good and evil served to unravel the main idea that the writer put forward.

When it comes to artistic images, the author's ability to portray their appearance is also noteworthy. The portrait of the heroes is shown in the work. In the creation of a portrait, the writer used static and dynamic methods of portraying, which can be distinguished. When creating a static portrait, the characters depict the face and body in detail, while creating a dynamic portrait the images are portrayed during events, in the dialogues. The portrait of a hero is important not only to show his image, but to understand his spiritual world. In the work it is scientifically proven that the author dynamically portrayed such portraits as Buri, Nasim Palvan, Abray, Momoqiz, Suluv.

The author uses the landscape to demonstrate the mood of his heroes. He also uses specific visual means. "The moon was at its evening time."³⁵ This image is represented by an element of artistic parallelism in the composition of the work. It shows the versatility of the author's style. It is a technique widely used in folklore, which was later acquired by written literature. It depicts the heroic spirit and the phenomenon of nature with a certain resemblance. "Parallelism allows vivid expressions of emotion through the resemblance or contrast between the events described."³⁶ The wrestler's eyes darken and his heart breaks. He shares his inner emotions with his friend through his monologue. The fact that the moon was in its evening position indicates the time was late. At that time the moon was out and the night was dark. He developed psychological parallelism, combining the spirit of nature and the image of nature. For Buri Polvon his own falling would mean nothing, the fall of his offspring has made him sad. There was no bigger trouble for him. His rival took away his lover, defeated him publicly, and now his son defeated Buri Polvon's own son. What should he do now? The artistic intention of the author also plays a significant role. The manner in which the Polvon's character emerged from such emotional anguish depended on the author's imagination and skill. The hero sails through the situation saying for his own comfort that the adults thanked him for twenty years of chairmanship, and that he was praised by Yuldash Ahunboboev. In the work, Buri is described as a strong

³⁵Тоғай Мурод. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарқ, 2018. – Б. 402.

³⁶Жўракулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2015. – Б. 218.

personality both physically and emotionally. At the same time, the greater the human qualities such as bravery, tenacity, and devotion in the nature of Buri Palvan are opposed to Nasim's image who possesses features contradicting to these qualities. The work serves as a benchmark in determining the value of pride that is wrapped up in the pure feelings of people. In this study, the author's implementation of new visual aids in the Uzbek narrative was confirmed by analysis.

The third paragraph of the chapter called **“Realistic and Tragic-Comic Expression in the tale “The night when the horse neighs”**, provides an in-depth analysis of realistic and tragic-comic expression in images, with a focus on image statistics and image classification. The work reveals that the characters as ethnic by form - peculiar to Surkhan area, by content national-Uzbek and in essence-universal. Professor Hussein Baidemir of the University of Ataturk, Turkey, writes about the work: “The author shares the centuries-old experience of the Uzbek people on “kupkari (horse race)” and horse. The background of the work also shows the struggle between tradition and the regime. The tradition symbolizes the oldness, the system - the novelty. The status of Ziyadullah, that is, his world, is determined by the parts in this struggle”³⁷. Due to the nature of this work and the hero Ziyadullah, the scholar draws attention to the elements of folklore in the work and makes this an object of research. The work focuses on the realistic and tragic comic expression of the characters of the story.

The plot of the book called “The night when the horse neighs” looks like the mixture of various dramatic scenes, wonderfully described images, different colourful comic extracts and sharp expressions. In epic novels, instead of depicting emotions of heroes, mood of the narrator, the effort of the writer is targeted at the process of emergences of those emotions, and demonstrating where the real-life psychological roots of these emotions are. If you look at the work from the point of view of the image system, Ziyodulla's image is the main hero. In the book, the story is narrated from the first person's language, and this process places the author on Ziyodullah in such a way that he also assesses this task objectively. The storyteller - he is. At the same time, this work promotes the idea of solidarity and harmony between humans and animals, or rather, the worlds of the rider and the horse. According to the writer, good horses, just as simple, honest riders, have a sense of justice.

Regardless of the fact that Ziyodulla's rider turns bold at the beginning of the play upsets him, he becomes a man who keeps his promise and insists on his aim. True, he is also a man who makes mistakes, but when it comes to justice, he is able to sacrifice his life. The portrait of the rider's sincerity, frankness, and simplicity in his nature are masterfully expressed. “Togay Murod did not introduce folk tones in his writings, but also the speech elements peculiar to ordinary people. This phenomenon is manifested primarily in communicative phonetics. This was due to

³⁷ Байдемир Х. Ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар зўр келади // Ёшлик. – Тошкент: 2019. – 2-сон.

the fact that he was able to enter the spiritual aura of the characters and be themselves. Togay Murod does not portray images. In all his stories and tales, the writer transmits his soul to the image he portrays and lives the lives of his heroes just it is done in Tanosuh”³⁸. The author skillfully depicts the contradictions in the spiritual world in a convincing way, in combination with his aesthetic taste.

The heroic mastering of the secrets of riding, the motif of the ‘dream’ is also found in folk tales. In this story, which at first glance seemed to be comic at the beginning, social life turned into art. Here one can feel the pain of the society felt by people. In folklore, Alpomish, Avazkhan, Ravshanhon, Kuntugmus are descendants of people who have perfect patience. They are the children of the most respected people of the nation. In doing so, they show their bravery and become heroic people. Please note that their appearance is also faultless and consistent. As for the rider Ziyodulla from the story, on the contrary, he is the representative of common people. Although he seems to have faults, he is a person with peculiar world outlook, a skillful rider. He is a faithful person who is devoted to his aim, a lover of justice, selfless person who lives with the pain of people. He does not choose an easy path, as do his other colleagues, who suffer from injustice and misery in one of the sharks. He alone will fight for injustice and against injustice in that kupkari.

Ziyodulla's riding ethics, kindness to the people around him, and the unjust attitude to what is happening in his eyes always motivate him to defend justice and kindness. It is strange to ignore his nature and ignore it.

As we read the tale, we feel as if we hear a dastan. Usually, in dastans, brave, strong, fearless, powerful men rode a horse and showed their noble deeds and courage for the honor of the country and the nation. Indeed, according to the legend, the horse suits strong, Alpomish-like undefeatable men well-known in the country, good-looking and handsome in their appearance. The fact that Togay Murod knowing this from the bottom of his heart, tried to solve the problem through a healthy atmosphere and the image of Ziyodulla - a supporter of truth was demonstrated.

The third chapter is entitled "Artistic properties of Images in novels by the writer" The first paragraph of the chapter is called "Fields left by my father" as a novel with unconventional images. The title of the novel gives the reader an idea of the purpose of the work. The title reflects the essence of the work. The content of the book is not seen in the main word, and it is difficult to view the writing as a compilation. The novel, "Fields left by father," is also spoken of in the first person's language this can be seen in the possessive ending of the first person - m. There is a hidden meaning in the title of the work unseen by many people who misinterpret the book without realizing its real purpose. The title suggests that I am the owner of the fields left by my father. The hero of the work is Dehqankul, a descendant of peasants such as Jamoliddin ketmon and Aqrabi Chayon. The sense

³⁸ Йўлдош Қ. Сўз ёлкини. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – Б. 281.

of ownership of the land is very strong in it. If this is expressed through the speech of the hero, the artistic value of the novel will be destroyed and the problem set forward in the novel will be lost.

Just as every coin has its two sides, two aspects of the writer's worldview also attract the reader. The author entrusts the hero to take care of the field left by his grandparents. The hero works day and night to justify this trust. The author's observation of Dehkanqul from the outside gives the reader the impression that he is a slave to the regime. But there are two benefits from his work in the field: one serving the political system, the other honoring his ancestor, that is, beautifying his father's fields. Apparently, these lands are externally owned by the government. Internally, the hero thinks that he is the owner. Because he believes this in his heart. There is one thing that we must not forget that it is also the hero's self-confidence and service to the nation.

The number of characters in the novel under discussion is 121. They are divided into two groups, the images of historical figures, the characters portraying local coloring, the main and auxiliary images.

Different aspects of the nature of images are reflected in the poetics of the work. "Although this work has been critically evaluated in terms of its ideological and substantive meaning, now the task is to demonstrate its artistic identity."³⁹ This helped to reveal the nature of the image. The fact that many literary scholars have touched on this issue is the proof of our opinion.

Rakhman Kuchkar, a literary critic who deals with Toghay Murad's prose and Dehkanqul's character in the novel "Fields of My Father," writes in his article "Continuation of the "The days long past" that "Toghay Murod also tries to light the mentality of his nation in the image of Dehkanqul. In particular, the author, like psychoanalysts, allows his hero to speak freely and to narrate on his life in a free manner. In addition, Dehkanqul is psychically and mentally exhausted and tells the story from the start, without thinking about whether it is important or not. Through this story, you get to know this social patient's interest, satisfaction, hatred, dreams, wishes and those of many representatives of other social layers of heart, and discover for yourself a whole new, yet undefined, fate."⁴⁰

The work is a dynamic portrayal of the hero's spirituality. One should not hurry to criticize the simplicity of his nature. The hero cannot be said to have been created perfectly, but he is not mentally ill. In the work, the author is consciously ignoring the essence of aesthetic views. The peasant has a strong endurance. He is a diligent, skilled craftsman. He knows cotton science and its secrets better than some experts. The mentally ill person is not capable of this. The scientist analyzes this image from the inside, and if looking from the outside, he would have realized that he was the real owner of the field.

³⁹ Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 223.

⁴⁰ Qo'chqor R. "O'tkan kunlar"ning davomi. Ziyouz.uz, 1993. 22.11.2018.

Exteriorly, he draws attention through his conscientious personality, his sense of adaptability to the current circumstances, and his naive nature. Other scholars also consider this image to be a serious discovery. Literary critic Umarali Normatov said, “Dehkanqul's image is a serious artistic discovery in Uzbek literature. Dekhkankul was created as a parody to a satirical tale of socialist labor heroes enthusiastically portrayed in Soviet literature. He is the symbol of the "man of labor", the "new man", who was brought up by the totalitarian regime's "red empire" policy; the living victim of the hypocritical ideology of the totalitarian power. This hero only knows that he should work hard”⁴¹.

The scholar sees the image of the devastated nation through the nature of this image. In fact, this image should not be viewed as a fictional image, new person. There are no grounds for considering that simplicity in its nature is a sharp irony. He is not a living victim of ideology either. The great truth of Dehkanqul is his love to the fields he inherited.

Like all other works of the writer, this novel prioritizes humor, pride and honor. These features are fully embodied in Dehkanqul's image. “The gun carrying men threw the clothes left from my wife hanging them on the tip of their guns. The gun carrying men did not shoot at my woman - they shot me at the heart! My heart was ruined! - "T-fu!" - “The soldier did not spit on my wife’s pants! They spit on my face!” “My heart was broken twice”. This scene demonstrates not only the disgrace of a hero. It is the disgrace for the whole nation. He was powerless to anything. What could he do? Through his bitter words he expresses the pain he feels inside. He does not simply utter these words. He cries them out with a sharp pain, sadness, grief, storming emotions and weeping.

In order to avoid narration, ambiguity and prolixity in the novel, the writer uses short and meaningful sentences. Readers cannot but notice the underlying meaning, irony, sarcasm expressed in them. The dissertation researches not the faults in Dehkanqul’s image, but the simplicity lying in his nature.

The second paragraph of the third chapter is called “Social spirit of the heroes in the novel “One cannot die in this world””. The number of heroes counts for 43. The book describes the traumas from the famine observed in the thirties of the twentieth century and the hardships that common people, who already were suffering from political oppression, were going through.

The author's book “One cannot die in this world” is also being researched by some scholars and fans.. The ideological content of the book is significant due to its inner integrity and socio-historical value. Peculiarities of the main characters in this book is in their artistic-aesthetic value. Artistic intermingling of the events in the plot of the novel was created in such a real manner that reading it brings pleasure to the reader. This is because our ancestors have been reading various tales and dastans about wars. Therefore, in the genesis of our people’s thinking lies the skills of distinguishing reality from fictional creations.

⁴¹ Normatov U. Нафосат гурунглари. – Тошкент: Мухаррир, 2010. – Б. 220.

The novel starts with the proverb “Tagi ko‘rmaganga gilam bitmasin” which can be translated as “May he who never had a post have no carpet” which meant that the hero’s ancestors were always only slaves, servants, and vassals, and he himself was also a plowman and it was natural that this kind of people whose family members never had any money can easily change their after they gain some fortune.

The novel emphasizes social life and psychological characteristics. The author narrates on the hardships that the people went through during the Soviet period and social processes of those days as if he himself witnessed them. Various critics evaluated the hero of the novel differently and they particularly distinguish Botir firqa from other heroes of the writer “Botir firqa was an administrator who knew which was white and which was black. He understood everything. Understanding that the work he was doing was not good, he was committed to pursuing the policy of the system and on this way, he never felt sorry neither to himself, nor to anyone else”⁴². His fate, ridiculous and pathetic fate can be seen in the dynamics of the novel.

It is wrong to consider that some similarities can be traced in the mood of the hero Botir firqa. This is due to the fact that the writer was able to embody the whole historical period in one hero. His hero sometimes feels sorry for victims of starvation; sometimes he is angry with the success of Soviet medicine; and sometimes he ironizes the speeches of some religious men. Another noticeable phenomenon in the novel is the complex of interrelated heroes- system of heroes. Jamoliddin Ketmon-Aqrab-Dehqonqul-Qulmat are also this kind of heroes from “The fields left from my father”. Qodir qul(slave), Kholmat malay(servant), Eson xizmatkor(servant), Botir qushchi(plowman) from or Zaynab momo, Obod Mirzakhudjayeva, Dilbar from “One cannot die in this world” are described systematically together with their ancestors, and discusses directly such questions peculiar to Uzbek culture as “Who are his relatives?”, “What is his place in the society”. As a result of the time requirement, the descendants of Mirzakhujaboy himself were brought up as people of Soviets. There is a hidden meaning in the scene where the writer takes Zaynab - Mirzakhudaboy’s daughter to the bazaar. There were unrelated changes occurred in the mind, nature, and behavior of Zaynab momo and her daughter Obod who even felt embarrassed of a TV announcer.

As a result of changes brought by time, Obod who threw away her veil or whose face never saw a veil, could not become the child who would please her mom Zaynab momo. Obod was educated not by her mother Zaynab momo but by the Soviet ideology.

The novel depicts the above process vividly according to the spirit of the time. The main purpose of the author was not to illustrate the living conditions of Zaynab or Obod, but to establish a better understanding of such people as Dilbar or

⁴²Норматов У. Беназир истеъдод сохиби. Отамдан колган далалар романига сўзбоши. – Тошкент: O‘zbekiston НМИУ, 2018. – Б. 3-10.

the like. The fact that the author attempts to revitalize the reality of Soviet times in the minds of readers and demonstrate their effects and consequences in the perestroika period is the expression of the above mentioned viewpoint.

The reader is introduced to the events in the novel through the eyes of Botir Firqa. If the feelings and emotions of the narrator Dilbar were also given, the reader would be able to see the reality. Does she really feel sorry for what she has done or is only pretending? This question remains open in the novel. However, the reader subconsciously relies on the opinion of Botir firqa and develops a negative opinion regarding Dilbar. Unfortunately, the main hero in the novel is Botir firqa. Whether we want or not, the chain of events follows the main hero and the opinions of secondary heroes are not considered. Relying on the narration of these two heroes as the key words and directing the analysis based on it can be quite efficient.

In the analysis of the novel we were able to solve the problem of the nature of heroes and their role in the book by basing on literary-aesthetic views of the writer, the nature of heroes as well as the literary task they fulfill.

Conclusion

As a result of studying the poetics of images in books by Togay Murod within the framework of a dissertation research, the following conclusions were made:

1. A sincere and honest description determines the charm and success of the book. All of the books by Togay Murod possess these features. Even though all images in his books are simple and humble as heroes in folk stories, the feelings they are bothered with are global humanistic, and the canons of his literary description are modern. The research proved that by basing on scientific-theoretical interpretation of a literary image in the world literature studies, the author was able to express poetically the national will power and tragedy through ethnic psychology and thus, he was able to establish a new type of the system of images, a new method of description, and a new type of syntax in the Uzbek literature of the XXth century.

2. A literary image - is a scientific notion functioning as a base for various classifications and interpretations used for centuries. The notion of the fictional image making up the core of a fictional book is the main component of historical and theoretical poetics, the means expressing peculiar features of a story. All literature scholars not only define image as the means expressing characterizing features of a work of art, but also emphasize that it is an evaluative element reflecting their emotional variety. As a result of a literary analysis, it was determined that on the example of poetics of the images in prosaic fiction by Togay Murod, the notion of image forming the basics of a fictional story establishes the image of the nature, their prototype issue, skillfulness in creating an image, speech individuality, and the fact that his image embodies a Surkhan man through a Qungirat man, the image of an Uzbek man through a Surkhan man.

3. The classification of images according to the degree of their participation demonstrates the coverage, extent, and significance of the image. Imaginary perception of the world is a particular specific, and multisided sphere of the spiritual world of people. In Uzbek literature studies the research of the poetics of fictional images in relation to the writer's world outlook, literary-aesthetic position, style and aesthetic ideals helps to understand comprehensively the writer's views regarding humans and the world. It was grounded that in the books of the prosaic writer a personal spiritual evolution and victory were expressed through the exterior tragedy and defeat.

4. A dominant, generalizing image depicted in the narrator's tales is expressed through the image of a narrator can be demonstrated through such a concrete person as Dehqonqul. He narrates on the story as a writer from inside of the book, as an observer who notices everything. As for the writer he is invisible throughout the story. And this is what functioned as the mechanism demonstrating skillfulness of Togay Murod.

5. In the stories written at the beginning of Togay Murod's career as a writer, original images draw our attention. The evolution of genres also contributed to the development of his creativity. This process can become clear through the description of the mood of the heroes. This can be observed in the harmony of the nature of the images of a child and an old man, the opposition between a husband and wife, the conflict between a boss and an employee, and in the routine of a cunning student.

6. The peculiar characteristic of the description of hero in the books by the writer is the fact that he weaves the hero's speech, traditions and values into the story along with the description of the hero. From one story to the other they evolve on the basis of integrity of the form and content, the nature and psychology of the heroes in "Oydinda yurgan odamlar (People walking in the moonlight)" is more vivid in the description of "Momo Yer qo'shig'i (The song of the mother Earth)", the psychological depression of an individual in the former tale changes to the social mood in the latter. In description ne can feel aspiration from personal individuality towards social similarity.

7. In the tale "The stars sparkle eternally", we attempted to find solution to the problem by making the statistics of images, analyzing and classifying their nature, portraits. The idea put forward in the tale is described through a deep psychological tragedy resulting from the nature of some main and secondary heroes, as well as some personages. Some problems in them are described through the description of two plotlines - fight and love.

8. As a result of classifying and analyzing images in "Ot kishnagan oqshom (The night when the horse neighs)" one can say that the writer increased the status of the book in the world literature through the maturity of the image-personalities created by the writer, depiction of the tragic lives which resulted from external factors, and their overcoming tragic situations by applying their spiritual immunity, ironical and comic features in the nature of the heroes. Such problems of the

images of the writer as tragic-comic expression, image statistics, classification of images were solved.

9. Such images in “Otamdan qolgan dalalar (Fields left from my father)” as Dehqonqul, Aqrab, Jamoliddin is a new phenomenon in the field of literature. The names chosen for the heroes in the books add literary and logical essence. Every single name fulfills a serious artistic and socio-psychological task. The names are the bearers of the writer’s aim, a peculiar “quantum” embodying it. The fact that they carry ethno-psychological expression, national wisdom, humane kindness and their peculiar characteristics in providing poetics of the author’s images proves the fact that the writer was able to skillfully demonstrate the possibilities of the Uzbek language. It was scientifically and artistically interpreted that his images are ethnic (Surkhan) by form, national (Uzbek) by nature, and global humanistic by essence.

10. The main hero and the writer in the novel “Bu dunyoda o‘lib bo‘lmaydi (One should not die in this world)” seem to have similar psychological state. The reason for this is that when the writer comments on history the hero carries a heavy burden left from that past. There is a strong spirit of creativity, willingness to create a material world in the motif of the novel. The hero is revived as a person of economic-moral, religious-sacred, and aesthetic values. The novel “One should not die in this world” is considered to be the indicator of a new quality level in artistic evolution in the career of Togay Murod as a prosaic writer in the light of poetics and artistic properties of his images.

It has been proved that the poetics of images of Togay Murod is a new phenomenon in the Uzbek literature of the second half of the twentieth century.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.27.06.2017.Fil.46.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ИНСТИТУТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА,
ЛИТЕРАТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА
Ташкентский государственный университет узбекского языка и
литературы имени Алишера Навои**

СУВАНОВ ЗОВКИДДИН НОРКУЛОВИЧ

Поэтика образов в прозе Тогай Мурада

10.00.02 – Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Ташкент – 2019

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан № В2018.3.PhD/Fil538.

Докторская диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации размещён на трёх языках (узбекский, английский, русский (резюме)) на веб-сайте научного совета (www.tashgiv.uz) и Информационно образовательном портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель: **Каримов Баходир Нурметович,**
Доктор филологических наук, профессор

Официальные опоненты: **Дониярова Шоира Хурсановна,**
Доктор филологических наук, профессор

Сатторова Гулноз Юнусовна,
кандидат филологических наук

Ведущая организация: Национальный университет Узбекистана

Защита диссертации состоится «__» _____ 2019 года в __ часов на заседании Научного совета Dsc.27.06.2017.Fil.46.01 по присуждению ученых степеней при институте узбекского языка, литературы и фольклора. Адрес: 100060, Тошкент, ул. Шахрисабзская, 5. Тел.: (99871) 233-36-50; fax: (99871) 233-71-44; e-mail: uzlit.@uzsci.net).

С диссертацией можно ознакомиться в Главной библиотеке Академии наук Республики Узбекистан (зарегистрирована за №__). (Адрес: 700100, Тошкент, ул. Зиёлилар,13. Тел.: (99871) 262-74-58.

Автореферат диссертации разослан «__» _____ 2019 года.
(протокол реестра рассылки № __ от «__» _____ 2019 года).

Б.А.Назаров
Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, д.ф.н.,
академик

Р. Баракаев
Ученый секретарь Научного совета
по присуждению ученых степеней, к.ф.н.

Н.Ф.Каримов
Председатель научного семинара при
научном совете по присуждению
ученых степеней, д.ф.н., академик

Введение (аннотация к диссертации на степень доктора философии (PhD))

Цель исследования заключается в научном обосновании системы особенностей поэтики образов в прозе Тогай Мурада.

Объект исследования представлен рассказами, повестями и романами Тогай Мурада.

Научная новизна исследования заключается в том, что в диссертации:

было доказано, что Тогай Мурад создал систему образов нового типа, новый стиль описания и изложения, новый художественный синтаксис в узбекской литературе двадцатого века;

через художественный анализ было определено, что природа художественных образов писателя, проблема их прототипов, навыки создания портретов индивидуальность речи олицетворяет сурханца в кунгирате, узбека в сурханце;

было обосновано, что писатель - прозаик в своих произведениях отождествляет духовный рост и победу личности через внутреннюю трагедию и проигрыш;

такие проблемы как трагически-комическое выражение, статистика образов, классификация образов были раскрыты в образах, созданных Тогай Мурадом;

было научно-художественно интерпретировано, что его образы характеризуются тем, что по форме они этнические (сурханские), по содержанию национальные (узбекские), а по сути общечеловеческие;

было доказано, что поэтика образов писателя является новым явлением в узбекской прозе второй половины двадцатого века.

Применение результатов исследования. Результаты исследования поэтики образов в прозе Тогай Мурада:

Взгляды, связанные с природой образов писателя, проблемы их прототипов, навыков создания портретов, индивидуальности речи и поэтики образов были использованы в практическом проекте номер А-1-107 под названием "Подготовка к публикации антологий "Узбекская фольклористика двадцатого века" реализованном в государственном научном издании "Национальная энциклопедия Узбекистана" при Администрации Президента Республики Узбекистан (Справка номер 06-4139, выданная Агентством информационных и массовых коммуникаций от 18 ноября 2019 года). В нем было обосновано, что писатель - прозаик в своих произведениях смог отождествить через этническую психологию поэтическое выражение национального духа и трагедии, духовный рост и победу личности через внутреннюю трагедию и проигрыш;

Научно-теоретические выводы, касаемые художественности образов в прозе, их поэтических функций, статистики, интерпретации образов, их

социальной природы были использованы в практическом проекте А-1-118 под названием “Подготовка к публикации и публикация учебного пособия о описании и интерпретации образа Навои” (Справка номер 89-03-861, выданная Министерством высшего и среднего специального образования от 1 Марта, 2019 года). В результате, проект был пополнен новыми статьями о общетеоретическими основами художественного образа;

Размышления об особенностях языка и речи художественного образа в прозе Тогай Мурада были использованы в формировании части “Банк курсовых тем по предмету “Современный узбекский язык”” печатной версии и аудио книги под названием “Методика написания курсовых работ по предмету “Современный литературный узбекский язык”” подготовленных в рамках прикладного проекта номер А-1-61 под названием “Создание приложения аудио книги по предметам языкознания для студентов с ограниченными способностями видеть”, выполненным в Ташкентском государственном педагогическом университете. (Справка номер 89-03-2055, выданная Министерством высшего и среднего специального образования от 17 мая, 2019 года). В результате, размышления о том, что духовный рост и победа личности осуществляются через внутреннюю трагедию и поражение, а также об особенностях языка и речи образа послужили основным источником в данном проекте;

В создании научной и методологической основы интерпретации художественного браза в узбекском литературоведении и теории литературы, а также при разработке единой концептуальной картины развития худлжественного мышления современной узбекской литературы, были обсуждены в научной монографии, опубликованной в 2017 году Отедлом критики и литературоведения при Ассоциации писателей Узбекистана; а также на отчетном собрании ассоциации, посвященным обсуждению монографий и книг о литературной критике 5 марта 2018 года, широко обсуждалась научная монография “Природа поэтического образа” опубликованная в рамках диссертации (Справка номер 01-03-06/94 выданная Ассоциацией писателе Узбекистана от 30 января 2019 года). Было продемонстрировано, что такие проблемы как тагрически-комическое выражение, статистика образов, классификация образов были систематически анализированы;

Заключения диссертанта по исследованию творчества Тогай Мурада были использованы при подготовке сценариев доя таких программ как “Тилга эътибор”, “Ассалом Ўзбекистон”, транслируемых на телеканале “O‘zbekiston”; а также, при подготовке радио программ “Адабий жараён”, “Бедорлик” редакции Культурно-образовательских и художественных вещаний ГАП телерадиоканала “O‘zbekiston” при Национальной тлерациокомпани Узбекистана.(Справка номер 02-13-367, выданная Национальной телерадиокомпанией Узбекистана 18 февраля 2019 года и справка номер1-38, выданная телерадиоканалом “O‘zbekiston” от 12 марта

2019 года). В результате, телезрители были ознакомлены с информацией об интерпретации и анализе художественных образов, встречающихся в творчестве Тогай Мурада. Это сыграло особую роль в тщательном изучении телезрителями и радио слушателями творчества талантливого писателя.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы. Общий объем работы составляет 163 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS
I бўлим (I часть; I part)

1. Суванов З. Поэтик образ табиати. Илмий рисола. – Тошкент, Тафаккур қаноти. 2017. - 92 б.
2. Суванов З. Деҳқонкул образининг янгича талқини // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2016. – 6-сон. – Б. 72-77 (10.00.00 № 14).
3. Суванов З. Чавандоз қамчисидан чакнаган қисса // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2017. – 9-сон. – Б. 152-157 (10.00.00 № 19).
4. Суванов З. Образ талқинида анъана ва новаторлик // Ўзбекистон матбуоти. – Тошкент, 2017. – 3-сон. – Б. 44-46 (10.00.00 № 3).
5. Суванов З. Ровий ва муаллиф // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2019. – 1-сон. – Б. 133-136 (10.00.00 № 19).
6. Суванов З. Образлар таснифи ва таҳлилига доир // *Ilm sarchashmalari*. – Урганч, 2019. – 2-сон. – Б. 73-78 (10.00.00 № 3).
7. Суванов З. Қаҳрамон ва муаллиф руҳиятидаги муштараклик // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2019. – 2-сон. – Б. 79-83 (10.00.00 № 14).
8. Suvanov Z. The role of literary-aesthetic look of the author in the analysis of the work on the example of the novel “it can not die in the world” // *International Scientific Journal. Theoretical and Applied Science*. – Philadelphia, (USA), № 03. (71) 2019. – P. 481-484. (№ 23; SJIF, 5,667).
9. Суванов З. Образининг назарий тадқиқи / VI global science and innovations 2019: central asia. *International scientific practica conference*. – Nur-Sultan, (Kazakhstan), 2019. – С. 204-208.
10. Суванов З. Замондош образининг турфа талқини / “Глобаллашув муаммоларининг бадиий талқини ва замондош образи” мавзусидаги халқаро анжуман материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 270-275.
11. Суванов З. Образ табиати / “Фан ва таълим-тарбиянинг долзарб масалалари” мавзусида республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Нукус, 2019. – Б. 229-231.
12. Суванов З. Ёрдамчи образлар классификацияси (Тоғай Муроднинг “От кишнаган оқшом” қиссаси мисолида) / Изланиш самаралари. Ёш тилшунос ва адабиётшуносларнинг республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 216-221.

II бўлим (II часть; II part)

13. Суванов З. “Отамдан қолган далалар”: роман ва киноталқин / “Замонавий ўзбек адабиётшунослигининг янгиланиш тамойиллари” мавзусидаги республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент, 2016. – Б. 87-92.

14. Суванов З. Тоғай Мурод насрида миллий қадриятларнинг ифодаланиши / “Глобаллашув шароитида Ўзбекистонда юксак маънавиятли ёшларни тарбиялашнинг ижтимоий-фалсафий муаммолари” мавзусидаги республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент, 2016. – Б. 199-202.
15. Суванов З. “От кишнаган оқшом” қиссаси кластер таҳлилида / Методист. – Тошкент, 2017. – Б. 59-62.
16. Суванов З. Комик талқин қаъридаги жиддий тафаккур / Филологиянинг долзарб масалалари. республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Термиз, 2017. – Б. 154-159.
17. Суванов З. “От кишнаган оқшом” қиссасида ёрдамчи образлар талқини / Филологиянинг долзарб масалалари. республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Термиз, 2017. – Б. 205-210.
18. Суванов З. “Миллий қадриятнинг ўзига хос талқини”. Ўзбек адабиётшунослигининг долзарб муаммолари. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси. – Тошкент, 2018. – Б. 194-197.
19. Суванов З. Миллий колорит ва носир нигоҳи / Ўзбек фольклоршунослигининг долзарб муаммолари” вазирлик миқёсидаги илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 119-122.
20. Суванов З. Бир асарнинг икки талқини / “Оммавий ахборот воситаларида тил, услуб ва таҳрир масалалари” мавзусидаги анъанавий ОЎМТВ миқёсидаги VI илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 212-215.
21. Суванов З. Эпик тасвир кўлами / *Innovations and teaching Practices in English Language Learning* (Инглиз тилини ўрганишда инновациялар ва ўқув амалиёти) мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Жиззах, 2019. – Б. 421-423.